

3 IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYOHIANO PPO. Frustra debitores in annis minoribus constitutorum usuras se restituere non debere contendunt, quia senatoria eos dignitate praeditos esse testantur. Unde sortem cum usuris in stipulationem deductis restituant. DAT. VIII KAL. DECEMB. CONSTANTINOPOLI CAESARIO ET ATTICO CONSS. a. 397

INTERPRETATIO. Sine causa senatoribus in annis minoribus constitutis debitum cum usuris reddere dissimulant debitores propter hoc, quod senatorio genere nati debitum cum usuris integris recipere non iubentur: et ideo, quod cautione per stipulationem promissum est, reformetur.

4 IMPPP. ARCADIVS HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. OPTATO PV. Senatores sub medietate centesimae usurae ad contractum creditae pecuniae censemur admitti. Itaque omnes intelligent nullum florentissimo coetui sociatum fenus exercentem ultra medietatem centesimae uel iure stipulari uel petere posse usuram: quin etiam, si quid praeter moderatam nostri nominis definitionem fuerit flagitatum, inminuendae sorti pro huius legis auctoritate cessurum. DAT. PRID. ID. IVN. NICIAE STILICHONE II ET ANTHEMIO CONSS. a. 405

INTERPRETATIO. Senatores, qui pecuniam ad centesimam praestare uoluerint, non amplius usurae nomine quam medietatem legitimae centesimae a debitoribus suis accipiant, nec amplius ut caueant aut se cautione constringant, qui commodatam suscipiunt pecuniam, forte cogantur. Nam si ab eis amplius fuerit requisitum, sciant se senatores hoc quod commodauerint perdituros.

[XXXIII MANDATI]

1 IMP. CONSTANTINVS A. VOLVSIANO PPO¹). *In re mandata non pecuniae solum, cuius est certissimum mandati iudicium, uerum etiam existimaticnis periculum est: nam suae quidem quisque rei moderator atque arbiter non omnia negotia²), sed pleraque ex proprio animo facit, aliena uero negotia exacto officio geruntur nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa uacuum est.* a. 313—315?

Br. (NMGE): titulum 34 suppleni ex Iust. 4, 35, 21

¹) pu. ? ²) negotia] e re? (u. i.)

1 euticiano NMG, eutatiano E frustra] omnes fr. G 2 constitutorum G, constituti ME 3 testatur E^a in om. G^t stipulatione NG 4 VIII M, XVII G^b, XIII G^a attico] ad-grecio G 9 hon.] et hon. N optato pu. (ppo. E)] ME, ppo. optato ppo. N, optato ppo. urbis G medietatem NE 10 pecuniam E censimus N, censuimus G 11 nullam E coetu E^a, cytuis N centesimo G 12 iuri E stipulare N posse om. N quid] quis N moderatum G no-

minis libri 13 flagitatum V leges auctoritatem N censurum E, censuram NG 14 prid.] III G niciae] NMG, nitiae E stilicone NMGE II om. E anthemio] anthemio uc. ME, antimio II N 22 negotia sed] Iust. (M), negotia Iust. (CR): οὐ πάντα κατὰ τὸ πρᾶγμα, πολλὰ δὲ ἐξ ὀκείας ποιεῖ προαιρέσεως Iust. (Basilica), διοικεῖ τὰ ἴδια πράγματα οὐ πάντως κατὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἀλλὰ ἰδίᾳ βουλήσει ἀπὸ διοικεῖ Thalelaci adnotatio

LIBER TERTIVS

I DE CONTRAHENDA EMPTIONE¹)

1 ²)IMP. CONSTANTINVS A. AD PROFVTVRVM PF. ANNONAE. Venditionis atque emptionis fidem nulla circumscriptionis³) uiolentia facta rumpi minime decet. Nec enim sola pretii uilioris querella contractus sine ulla culpa celebratus litigioso strepitu turbandus est. PP. 5 ID. AVG. CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Cum inter ementem et uendentem fuerit res definito pretio comparata, quamuis plus ualeat quam ad praesens uenditur, hoc tantummodo requirendum est, si nihil fraudis uel uiolentiae egit ille, qui comparasse probatur: et si uoluerit reuocare qui uendit, nullatenus permittatur. 10

2 ⁴)IDEM AVG. AD GREGORIVM. Qui comparat, censum rei comparatae cognoscat: neque 1 liceat alicui rem sine censu uel comparare uel uendere. Inspectio autem publica uel fiscalis esse debeat hac lege, ut, si aliquid sine censu uenierit et id ab alio deferretur, uenditor ^{1a} quidem possessionem, comparator uero id quod dedit pretium fisco uindicante perdat. Id etiam placuit neminem ad uenditionem rei cuiuslibet accedere, nisi eo tempore, quo inter 15 uenditorem et emptorem contractus sollemniter explicatur, certa et uera proprietate a uicinis demonstraretur; usque eo legis istius cautione currente, ut, etiamsi subsellia uel, ut uulgo 2 aiunt, scamna uendantur, ostendendae proprietatis probatio compleatur. Nec inter emptorem et uenditorem sollemniam in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta uenditio penitus 19 sepulta deperat. DAT. PRID. NON. FEBRVAR. CONSTANTINOPOLI FELICIANO ET TITIANO CONSS. a. 337

INTERPRETATIO. Quicumque uillam comparat, tributum rei ipsius, sicuti et ius possessionis se comparasse cognoscat, quia non licet nulli agrum sine tributo uel solutione fiscali aut comparare aut uendere. Quod si subpressa fiscali solutione aliquis uendere ausus fuerit uel comparare praesumpserit, nouerint, inter quos talis fuerit secreta transactione contractus,

Br. (NMGE)

¹) Iust. 4, 38 ²) iunge 14, 3, 1 ³) circumscriptione aut Gothofredus ⁴) Vat. 35, 3—6: pr. = Iust. 4, 47. 2 § 1 extr.

3 profuturam G pf.] ppo. G^a?, ppu. G^b annona] anno G uenditiones N emptiones N, emptionis G 4 fidem] idem ME^t circumscriptiones N, circumscriptionis M uiolentiam N factam N, fucto E^a, factu E^b rumpi] rum G dicit E 5 uiliores NE^b quaerellae N litigiosus G pp.] dat. NG 6 id.] II id. G a. om. N c.] aug. N, III G, om. E 11 a. ad greg.] augg. et caess. Vat. comparare NG 12 liceant N censum M autem] aut G 13 haec N censum N uenierit] Vat., uenierit N, uendiderit MGE id.] post Vat. aliquo Vat. deferretur Vat., defertur NG 14 uero id.]

uel G precio G deperdat Vat. 15 accedere] licet acc. G quo] quam Vat. 16 certa] Vat., ut certa libri 17 cautione] ratione N etiamsi] etiam N (Mo.) M subselliae G ut om. M 18 ostendite G proprietates N neque G emptore et uenditore M 19 adquisitas G 20 dat. . . feliciano (filic. N, felice G) et titiano (tyciano E, teciano N) conss.] data III kal. sept. a ppf. ad correctorem piceni aquileia. accepta III k. oct. albae constantino a. III conss. (a. 313) Vat.: possis cogitare de iterata a. 337 constitutione, Gregorianus enim ppo. fuit a. 336. 337

Th. o. Vat.

quod et ille pretium perdat, qui emptor accesserit, et uenditor possessionem amittat, quia iubetur, ut uicini rei quae uenditur testes esse debeant et praesentes, in tantum, ut etiam de mediocribus rebus si quid in usum uenditur, ostendi uicinis placeat et sic comparari, ne aliena uendantur.

2^a IMP. CONSTANTINVS A. AD EVAGRIVM PPO. *Si per impressionem quis aliquem metuens 5 saltem in mediocri officio constitutum rei suae in eadem provincia uel loco, ubi tale officium peragit, sub uenditionis titulo fecerit cessionem, et quod emptum fuerit reddatur et nihilo minus etiam pecunia retineatur: simili poena seruanda, si qui uel coningis uel amici nominibus abutentes praedam tamen sibi adquirunt.* DAT. X K. OCT. AQVILEIAE CONSTANTIO 9 a. VII ET CONSTANTIO CONSS. a. 354?

3 IMP. IVLIANVS AVG. AD IVLIANVM COM. ORIENTIS. Patru mei Constantini constitutionem²⁾ iubemus aboleri, qua praecepit minores feminas consortio uirorum copulatas sine decreti interpositione uenditionis posse celebrare, si uiri earum consensum pariter atque subscriptionem instrumentis putauerint esse praebendam, quoniam absurdum est maritos eis interdum inopes obligari, cum possint uenditionis iure ipso non ualente res proprias recipere ab his, qui se 15 inlicitis contractibus miscuerunt. Vetus igitur ius reuocamus, ut omnis uenditio, quaecumque fuerit a minore uiro siue femina sine decreti interpositione celebrata, nulla ratione subsistat. DAT. VIII ID. DECEMB. ANTIOCHIAE MAMERTINO ET NEVITTA VV. CC. CONSS. a. 362

INTERPRETATIO. Constantini imperatoris fuerat lege praeceptum, ut minores aetate feminae, si maritos haberent, cum illorum consensu possent de facultatibus suis aliqua uendere. Sed hoc praesenti lege remotum est atque id obseruandum erit, ut in annis minoribus constituti seu uir seu femina, si ita necessitas exegerit, ut aliquid uendere uelint, qui comparare uoluerit, auctoritate iudicis aut consensu curiae muniatur; nam aliter a minoribus facta uenditio non ualebit.

4 3)IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD HYPATIVM PPO. Quisquis 25 maior aetate atque administrandis familiarum suarum curis idoneus comprobatus⁴⁾ praedia etiam procul posita distraxerit, etiamsi praedii forte totius quolibet casu minime facta distractio 1 est⁵⁾, repetitionis in relicum pretii nomine uilioris⁶⁾ copiam minime consequatur. Neque inanibus inmorari sinatur obiectis, ut uires sibimet locorum causetur incognitas, qui familiaris rei scire uires uel merita atque emolumenta debuerit. DAT. VI NON. MAI. MEDIOL(ANO) MERO- 30 - BAYDE II ET SATVRNINO CONSS. a. 388

INTERPRETATIO. Quaecumque persona iam perfecta aetate domum suam regere potest, si uillam, domum uel quodlibet aliud habita pretii definitione uendiderit et forsitan postea opponere uelit, quod minus pretii acceperit, quam res ualebat, quia forte agrum, quem uendit, longe positus ignorasse se dicat, non ideo uenditio poterit reuocari, quia aetas perfecta 35 potuit scire, quid uenderet aut quo pretio res uendenda ualere potuisset.

5 IDEM AAA. CYNEGIO PPO. Ne quis omnino Iudaeorum Christianum conparet seruum neue ex Christiano Iudaicis sacramentis adtaminet. Quod si factum publica indago conpererit,

Br. (NMG E): c. 2^a supplet Iust. 2, 19, 11

¹⁾ Seeck Regesten 78 h. c. ad a. 339 refert ²⁾ non extat: particulae eiusdem effecisse uidentur 2, 16, 1 et quae ibi laudantur ³⁾ Iust. 4, 44, 15 ⁴⁾ atque ... comprobatus om. Iust. ⁵⁾ etiamsi ... est om. Iust. ⁶⁾ repetitionis ... uilioris] uilioris pretii nomine repetitionis rei uenditae Iust.

5 constantinus] Iust. (SC), constantius Iust. (PR) 11 com. or. (orientes N)] constantinopolitanum committent G 12 aboliri M, abolire N qui G minoris feminis N 13 celebrari GE 14 putauerint] puta N maritus libri eius GE^b 15 subligari G uenditiones NE ipso om. G ualeant G 17 minori E 18 VII E antioch. M mameritino G neuita M, nauita G uu. cc. om. MGE 25 ual.] et ual. N eppatium G, implatium N quisquis] q. ut NG 26 maiore aetate E, ob maiorem aetatem G idoneos N, ideo M comprobatur libri prae-

diam N 27 contraxerit G praediis G facta] sit facta G 28 est om. G relicum] M, reliquum NE, reliquam G ciuiles cupia N 29 senator NE obiectus G ut] ua G uiris NE, ui***res G familiari M 30 debuerint E, debuerat Iust. mart. N 37 gennasio N nec G 38 neue] E^a, neque NE^b, ne* G, uel M ex christianum iudaicis E, echristianum iudaicis (iudicis G^t) G adtaminet quod] adtamen et quod E, adtamen quod et N publicam N indagio G conperiret E

et serui abstrahi debent et tales domini congruae atque aptae facinori poena subiaceant: addito eo, ut, si qui apud Iudaeos uel adhuc Christiani serui uel ex Christianis Iudaei repperiti fuerint, soluto per Christianos competenti pretio ab indigna seruitute redimantur. ACCEPTA X KAL. OCTOB. REGIO RICOMERE ET CLEARCHO CONSS. a. 384

INTERPRETATIO. Conuenit ante omnia obseruari, ut nulli Iudaeo seruum Christianum 5 habere liceat, certe nullatenus audeat, ut Christianum si habuerit, ad suam legem transferre praesumat. Quod si fecerit, nouerit se sublatis seruis poenam dignam tanto crimine subiturum: nam ante legem datam id fuerat statutum, ut pro Christiano seruo, si inquinatus fuisset pollutione Iudaica, sciret sibi pretium quod dederat a Christianis esse reddendum, ut seruus in Christiana lege permaneret. 10

6 1) IDEM AAA. FLAVIANO PPO. ILLYRICI ET ITALIAE²⁾. Dudum proximis consortibusque concessum erat, ut extraneos ab emptione remouerent neque homines suo arbitratu uendenda distraherent. Sed quia grauis haec uidetur iniuria, quae inani honestatis colore uelatur, ut homines de rebus suis facere aliquid cogantur inuiti, superiore lege cassata unusquisque suo arbitratu quaerere ut probare possit emptorem³⁾. DAT. VI KAL. IVN. VINCENTIAE TATIANO 15 ET SYMMACHO CONSS. a. 391

INTERPRETATIO. Prior ordinatio legis fuerat, ut si unus ex consortibus pro quacumque necessitate rem uendere uoluisset, extraneus emendi licentiam non haberet. Sed hoc melius probatur indultum, ut quicumque de suis rebus libero utatur arbitrio et praetermissis consortibus uel propinquis cui uoluerit uendendi habeat liberam facultatem. 20

7 4) IDEM AAA.⁵⁾ REMIGIO FF. AVGVSTALI. Semel inter personas legitimas initus empti contractus et uenditi ob minorem adnumeratam pretii quantitatem nequeat infirmari. DAT. III⁶⁾ KAL. APRIL. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. IIII ET HONORIO A. III CONSS. a. 396

INTERPRETATIO. Cum inter duas quascumque personas de pretio cuiuscumque rei conuenit, quamuis uilius quam ualebat res fuerit comparata, nullatenus reuocetur. 25

8 7) IDEM AAA.⁶⁾ MESSALAE PPO. POST ALIA: Hi qui inposita fuga munera ciuitatis⁸⁾ prouinciarumque⁹⁾ destituunt et ineundos furtim existimant esse contractus, intellegant sibi nihil haec profutura esse commenta et pretio emptorem¹⁰⁾ multandum esse, quod dederit. ET CETERA. DAT. XII KAL. SEPTEMB. THEODORO VC. CONSS. a. 399

INTERPRETATIO. Quicumque debita curiae seruitia aut patriae suae fugientes res suas occulte uoluerint, sciant non posse ualere, quod fecerint, et se ipsos ad debita seruitia reuocandos et illos qui emerint pretium perdituros.

9 11) IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. AD POPVLVM. Venditiones donationes transactiones, quae per potentiam extortae sunt, praecipimus infirmari. DAT. XIII KAL. MART. CONSTANTINOPOLI HONORIO X ET THEODOSIO VI AA. CONSS. a. 415

Br. (NMG E)

¹⁾ Iust. 4, 38, 14: iunge 1, 1, 2 ²⁾ et Italiae om. Iust. ³⁾ nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit addit Iust. ⁴⁾ iunge 1, 2, 10 ⁵⁾ idem AA. requiritur ⁶⁾ XIII 1, 2, 10 ⁷⁾ Iust. 4, 44, 17: iunge 1, 24, 3. 9, 38, 6. 12, 1, 161 ⁸⁾ munera ciuitatum fuga Iust. ⁹⁾ prouinciarumque om. Iust. ¹⁰⁾ fugae conscium ins. Iust. ¹¹⁾ Iust. 2, 19, 12

1 talis N poena NG subiaceat G 21 idem] imp. arc. et hon. E remegio ppo. 2 quis GE^a? ex] e G christianis iudaei] NGE austali G, a. E emptionis G 3 christiani serui M repeti G^a solutio G 22 uenditi ob] uenditionibus N III E 4 pro christiani E acc.] dat. NG x om. E 23 a. III] III aug. E, III G 26 hi] Iust., 4 remigio G ricomere N clearco NM, cleardo E, quearcho G 11 hilliricae N hii NGE, om. M muneris E^a (Mo.) ciuitates N 27 ineundus N, eundo G^a aestimant N intellegent N nihil sibi G 28 precium G^a dederat N 29 XIII E theodosius G uu. cc. N, aug. G 33 uenditionis E^t 34 praecipimus N XI N 35 hon. x (x om. NG) et theod. VI (VI om. N) aa. (aaa. E) conss.] th. VI a. conss. M, ipsius aa. VIII et III conss. Iust. (Hal.)

INTERPRETATIO. Sciant omnes, quaecumque a potentioribus personis oppressi aut donauerint aut uendiderint, posse reuocari.

10 [IDEM AA. AD PALLADIUM PPO.]¹⁾

[IA] QVAE RES VENIRE NON POSSUNT ET QVI VENDERE VEL EMERE VETANTUR

- 1 IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. FAVSTO COMITI SACRARVM LARGITIONVM. *Fucandae atque distrahendae purpurae uel in serico uel in lana, quae blatta uel oxyblatta atque hyacinthina dicitur, facultatem nullus possit habere priuatus. Sin autem aliquis supra dicti muricis uellus uendiderit, fortunarum se suarum et capitis sciat uenturum esse discrimen.* a. 387—393
- 2 IDEM AAA. CARIOBAVDI DVCI MESOPOTAMIAE. *Comparandi serici a barbaris facultatem omnibus, sicut iam praeceptum est, praeter comitem commerciorum etiamnunc iubemus auferri.* a. 387—392
- 3 ²⁾IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. AD SENATVM ET POPVLVM. *Quia nonnunquam in diuersis litoribus distrahi publici canonis frumenta dicuntur, uendentes et ementes sciant capitali poenae se esse subdendos et in fraudem publicam commercia contracta damuari.* D. XVII K. MART.³⁾ CAESARIO ET ATTICO CONSS. a. 397
- 4 IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. FAVSTINO PP. *Ne frumentum, quod deuotissimo exercitui mittitur, in praedam lucrumque uertatur, hac sanctione decernimus, ut, quicumque hoc fuerint forte mercati, honestiores quidem stilum proscriptionis incurrant, inferiores autem uilioresque personae capitali supplicio subiaceant.* a. 410
- 5 IMPPP. ARCADIVS HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. NESTORIO COM. R. P. *Vestium et argenti seu mancipiorum coemendorum, si quando a priuatis nostris ea contigerit uendumdari, palatini sciant sibi copiam denegatam: poena in eos amissionis pretii exercenda.* DAT. III 24 K. IAN. R. ARCADIO a. 402 uel 406
- 6 IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. AD PALLADIUM PPO.⁴⁾ a. 415—421

[IB] QVAE RES EXPORTARI NON DEBEANT

- 1 IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA. AD THEODOSIVM MAGISTRVM MILITVM. *Ad barbaricum transferendi uini et olei et liquaminis nullam quisquam habeat facultatem ne gustus quidem causa aut usus commerciorum.* a. 368—375

[IC] DE COMMERCIIIS ET MERCATORIBVS

- 1 IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA. TATIANO COM. S. L. *Non solum aurum barbaris minime praebetur, sed etiam si apud eos inuentum fuerit, subtili auferatur ingenio. Si ulterius aurum pro mancipiis uel quibuscumque speciebus ad barbaricum fuerit translatum a mercatoribus, iam non damnis, sed suppliciis subiungentur, et si id iudex reptum non uindicat, tegere ut conscius crimina festinat.* a. 374

Br. (NMGÉ): suppletae sunt 1 A r. 1—4 ex Iust. 4, 40: 1 A 5 ex Iust. 4, 44, 18: 1 B ex Iust. 4, 41: 1 C ex Iust. 4, 63 r. 2—6

¹⁾ deperditam constitutionem nouella 32 pr. Valentini III his uerbis citat: in administratione enim et in militia positus emendi licentiam denegatam superflua nonnullorum dicitur esse persuasio, cum lex diui Honorii ad Palladium ppo. missa, in Theodosianum redacta corpus hanc copiam talibus legatur dedisse personis: eam titulo I restituit Haenel, post 8, 15, 8 inseruit Gothofredus ²⁾ de iungendis cf. ad 6, 2, 17 ³⁾ Mai Mediolano iungendae ⁴⁾ cf. Iust. 8, 34

- 2 IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. THEODORO PPO. *Nobiliore natalibus et honorum luce conspicuos et patrimonio ditiores perniciosum urbibus mercimonium exercere prohibemus, ut inter plebeium et negotiatorem facilius sit emendi uendendique commercium.* DAT. a. 408. 409
- 3 IDEM AA. ANTHEMIO PPO. *Mercatores tam imperio nostro quam Persarum regi subiectos ultra ea loca, in quibus foederis tempore cum memorata natione nobis conuenit, mundinas exercere minime oportet, ne alieni regni, quod non conuenit, scrutentur arcana. Nullus igitur posthac imperio nostro subiectus ultra Nizibin Callinicum et Artaxata emendi siue uendendi species causa proficisci audeat nec praeter memoratas ciuitates cum Persa merces existimet commutandas: sciente utroque qui contrahit et species, quae praeter haec loca fuerint uenundatae uel comparatae, sacro aerario nostro uindicandas et praeter earum ac pretii amissionem, quod fuerit numeratum uel commutatum, exilii se poenae sempiternae subdendum. Non defutura contra iudices eorumque apparitiones per singulos contractus, qui extra memorata loca fuerint agitati, triginta librarum auri condemnatione, per quorum limitem ad inhibita loca mercandi gratia Romanus uel Persa comueuerit. Exceptis uidehinc his, qui legatorum Persarum quolibet tempore ad nostram clementiam mittendorum iter comitati merces duxerint commutandas, quibus humanitatis et legationis intuitu extra praefinita etiam loca mercandi copiam non negamus, nisi sub specie legationis diutius in qualibet prouincia residentes nec legati reditum ad propria comitentur: hos enim mercaturae insistentes non immerito una cum his, cum quibus contraxerint, cum resederint, poena huius sanctionis persequetur.* a. 408 uel 409
- 4 ²⁾IDEM AA. AETIO PV. *Cessante omni ambitione, omni licentia quingentorum sexaginta trium collegiatorum numerus maneat nullique his addendi mutandine uel in defuncti locum substituendi pateat copia, ita ut iudicio tuae sedis sub ipsorum praesentia corporatarum in eorum locum, quos humani subtraxerint casus, ex eodem quo illi fuerant corpore subrogentur: nulli alii corporatorum praeter praedictum numerum per patrocinia immunitate concessa.* D. XII K. SEPT. EVDXIOPOLI HONORIO XIII ET THEODOSIO VIII AA. CONSS. a. 418
- 5 IDEM AA. MAXIMINO COMITI SACRARVM LARGITIONVM. *Si qui inditas nominatim uetustis legibus ciuitates transgredientes ipsi uel peregrinos negotiatores sine comite commerciorum suscipientes fuerint deprehensi, nec proscriptionem honorum nec poenam perennis exilii ulterius euadent. Ergo omnes pariter, siue priuati seu cuiuspiam dignitatis siue in militia constituti, scient sibi aut ab huiusmodi temeritate penitus abstinendum aut supra dicta supplicia subeunda.* a. 424 uel 425

[ID] DE EVNVCHIS

- 1 IMP. CONSTANTINVS A. VRSINO DVCI MESOPOTAMIAE. *Si quis post hanc sanctionem in orbe Romano eunuchos fecerint, capite puniatur: mancipio tali nec non etiam loco, ubi hoc commissum fuerit domino sciente et dissimulante, confiscando.* DAT. VI K. MART. 85

[IE] DE VETERIS NUMISMATIS POTESTATE

- 1 ³⁾IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. GERMANIANO PPO.⁴⁾ *Solidos ueterum principum ueneratione formatos ita tradi ac suscipi ab ementibus et distrahentibus iubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur, modo ut debiti ponderis sint et speciei probae: scituris uniuersis, qui aliter fecerint, haud leuiter in se uindicandum.* 40

1 C 2—5 supplet Iust. 4, 63, 3—6: 1 D Iust. 4, 42 r. 1: 1 E Iust. 11, 11

¹⁾ ad sua redeant suppl. Mommsen ²⁾ iunge 6, 33, 2 ³⁾ Gothofredus iungit 12, 6, 13. 10, 19, 4 (d. VI id. Ian. Lupicino et Iouino cons. a. 367) ⁴⁾ com. s. l. iungendae

7 artaxata] Iust. (W), artaxate Iust. diue] Iust. (C in lege gemina Iust. 1, 24), (CE), artaxatam Iust. (R) 10 earum] Iust. mutandi Iust. 4, 42, 1 37 germano Iust. (CE), earum rerum Iust. (R) 21 mutan-

- 2 IDEM AA. ET GRATIANVS A. AD IVLIANVM PPO.¹⁾ *Pro imminutione, quae in aestimatione solidi forte tractatur, omnium quoque specierum pretia decrescere oportet.*
- 3 IMPPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. ARINTHEO PPO. *Vniuersos auctoritas tua proposito edicto commoneat obryziacorum omnium solidorum uniforme pretium postulare, scilicet capitali supplicio puniendo, qui uel iussa nostrae maiestatis auaritiae 5 caecitate contempserit, uel aeternales uultus, dum fraudibus studet, duxerit uiliores.*

II DE COMMISSORIA RESCINDENDA²⁾

- 1 ³⁾IMP. CONSTANTINVS A. AD POPVLVM. Quoniam inter alias captiones praecipue commissoriae⁴⁾ legis crescit asperitas, placet infirmari eam et in posterum omnem eius memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac sanctione respiret, quae cum praeteritis 10 praesentia quoque depellit et futura prohibet. Creditores enim re amissa iubemus recipere quod dederunt. DAT. PRID. KAL. FEBR. SERDICAE CONSTANTINO A. VII ET CONSTANTIO C. CONSS. a. 326?
- INTERPRETATIO. Commissoriae cautiones dicuntur, in quibus debitor creditori suo rem ipsi oppigneratam ad tempus uendere per necessitatem conscripta cautione promittit: quod 15 factum lex ista reuocat et fieri penitus prohibet, ita ut, si quis creditor rem debitoris sub tali occasione uisus fuerit comparare, non sibi de instrumentis blandiatur, sed cum primum uoluerit ille, qui obpressus debito uendit, pecuniam reuocet et possessionem suam recipiat.

III DE PATRIBVS QVI FILIOS DISTRAXERVNT⁵⁾

- 1 IMPPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. TATIANO PPO. Omnes, quos 20 parentum miseranda fortuna in seruitium, dum uictum requirit, addixit, ingenuitati pristinae reformentur. Nec sane remunerationem pretii debet exposcere, cui non minimi temporis spatio seruitium satisfecit ingenui. DAT. V ID. MART. MEDIOL(ANO) TATIANO ET SYMMACHO CONSS. a. 391
- INTERPRETATIO. Si quemcumque ingenum pater faciente egestate uendiderit, non poterit in perpetua seruitute durare, sed ad ingenuitatem suam, si seruitio suo satisfecerit, non reddito 25 etiam pretio reuertatur.

III DE AEDILICIIS ACTIONIBVS⁶⁾

- 1 ⁷⁾IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. NEBRIDIO PV. Habito semel bonae fidei contractu nancioque suscepto et pretio dissoluto ita demum repetendi pretii potestas est ei qui mancipium comparauerit largienda, si illud, quod dixerit fugitium, po- 30

Br. (NMGE): 1B supplet Iust. 11, 11

¹⁾ proc. Africae Seeck ²⁾ cf. Iust. 8, 34 ³⁾ Iust. 8, 34, 3: iunge 11, 7, 3, 4, 1, 1^a (Iust. 6, 23, 15). 4, 1, 1^a (Iust. 6, 37, 21). 4, 1, 1^b (Iust. 6, 9, 9). 8, 16, 1 ⁴⁾ pignorum ins. Iust. ⁵⁾ Iust. 4, 43 ⁶⁾ Iust. 4, 58 ⁷⁾ Iust. 4, 58, 5

8 cautiones E 9 leges crescet N eius MG 21 requirit E, acquirit G adduxit G^t, omnem G 10 aboliri M, oboleri G contrac- indixit G^v ingenuitata G^a? 22 minime NE ritum N hanc NE sanctionem N respi- tempus M spatium G 23 seruitium om. rit G quae cum] quaecumque G 11 de- MG^t satisfaciit G ingenuus MGE id.] pellet N prohibet M recuperare Iust. kal. G 27 de] id G actionum G 28 grat. ual. et theod. Iust. nebridio G, nimbridio M, nimbrio G pu.] po. N, ppo. GE 29 susceptu N, susceptum E et om. E (Mo.) soluto Iust. pretiique MGE 30 ei] et** (etiam G^a?) G

- tuerit exhibere. Hoc enim non solum in barbaris, sed etiam in prouincialibus seruis iure praescriptum est. DAT. III KAL. IUL. CONSTANTINOPOLI HONORIO N. P. ET EVODIO VC. CONSS. a. 386
- INTERPRETATIO. Cum inter emptorem ac uenditorem de mancipii pretio conuenerit et fuerit conscripta uenditio, nullatenus poterit reuocari, nisi forte ille qui emit mancipium probauerit fugitium, et tunc habebit licentiam pretium recipere, si mancipium reddiderit uenditori. 5

[III A DE NVNDINIS]

- 1 IMP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD PROBVM PPO. *Qui exercendorum mercatum aut nundinarum licentiam uel ueterum indulto uel nostra auctoritate meruerunt, ita beneficio rescripti potiantur, ut nullum in mercatibus atque nundinis ex negotiatorum mercibus conueniant, uel in uenaliis aut locorum temporali quaestu et commodo priuata exactione sectentur, 10 uel sub praetextu priuati debiti aliquam ibidem concurrentibus molestiam possint inferre.* a. 368

V DE SPONSALIBVS ET ANTE NVBTIAS DONATIONIBVS⁸⁾

- 1 ²⁾IMP. CONSTANTINVS⁹⁾ A. AD RVFINVM PPO. Pater noster nullam uoluit liberalitatem ualere, si actis inserta non esset. Nos etiam inter sponsos quoque ac sponsas omnesque personas eam solam donationem ex promulgatae legis tempore ualere sancimus, quam testificatio 15 actorum secuta est. DAT. III ID. MAI. SIRMIO CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS.⁴⁾ a. 319
- INTERPRETATIO. Ante tempus legis istius donationes etiam sine gestorum testificatione ualebant. Nunc uero post hanc legem nec nubtialis nec quaelibet alia inter quascumque personas donatio de quibuscumque rebus ualere potest, si gestis non fuerit allegata.
- 2 ⁵⁾IDEM A. AD MAXIMVM PV. Cum ueterum sententia displiceat, quae donationes in 20 sponsam nubtialis quoque non secutis decreuit ualere, ea, quae largiendi animo inter sponsos et sponsas iure celebrantur, redigi ad huiusmodi condiciones iubemus, ut, siue in potestate patris degere siue ullo modo proprii uideantur esse iuris et⁶⁾ tamquam futuri causa matrimonii aliquid sibi ipsi uel consensu parentum mutuo largiantur, si quidem sponte uir⁷⁾ sortiri noluerit uxorem, id, quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum et, si quid apud 25 1 donatorem resedit, ad sponsam⁸⁾ submotis ambagibus transferatur. Quod si matrimonii non contrahendi causa ab sponsa, uel in cuius agit potestate, detegatur extitisse⁹⁾, tunc sponso

Br. (NMGE): 4A supplet Iust. 4, 60

¹⁾ cf. Iust. 5, 1, 3 ²⁾ iunge 2, 9, 1: cf. Burg. 22, 3 ³⁾ re uera Constantii, sub quo Rufinus ppo. fuit (Gothofredus) ⁴⁾ fuit Constantio A. V et Constantio C. conss. (a. 352) ⁵⁾ pr. § 1. 2 usque ad 100, 2 sit = Iust. 5, 3, 15 ⁶⁾ in potestate ... et] siue adfinitatis coeundae causa siue non ita, uel in potestate degentes uel ullo modo proprii iuris constituti Iust. ⁷⁾ sponte uir] sponsus uel parens eius Iust. ⁸⁾ et heredes eius ins. Iust. ⁹⁾ matrimonii ... extitisse] sponsa uel is in cuius agit potestate, causam non contr. matr. praebuerit Iust.

1 seruis] et s. N 2 perscriptum MGE 22 eiusmodi NE condicionis G 23 pro- III N iun. N n. p.] Iust., VIII np. N, prius M, proprio E iuris esse G causam NE VIII ME, VII G euodio N, anocio G matrimonii E, mancipii NM 24 aliquid] uc.] uu. cc. N, om. G 12 v] sub numero quid G^t uel om. N largiatur E sponte] xv. uidetur citari in scholiis Sinaicis 2 (cf. GE^t, sponso NME^v, cf. Iust. (not. 6) sor- 104, 10 13 numeros constitutionum 1—7 tire nol. NE, nol. sortiri (—re G^a) G confirmant numeri c. 6—8 in T adscripti 25 uxore M quod] quod amplius N da- rufinum N ppu. G^a libertatem N, om. G^a tum M 26 residet G remotis G, sub 14 quoque inter sponsus E sponso] spon- mortis ME^t matrimonium G 27 contra- sis M^a 15 leges E 16 III] III M mar. E hendij tradendi MG causam E ab sponso c. om. MG 20 ad maximo N pu.] p. N, G^v, ad sponsam (—sa E) MG^tE in om. E ppu. G, ppm. E sententiam N 21 spon- aget N potestate] NE Iust., potestatem MG sas G non om. N^a eam N animus G^t detegitur G

2 eiusque heredibus sine aliqua deminutione¹⁾ redhibeantur. Quae similiter obseruari oportet, et si ex parte sponsae in sponsum donatio facta sit; nullis causis ulterius requirendis, ne forte mores aut origo dicatur, uel quidquam aliud opponatur, quod sibi quisquam non conuenire existimat, cum longe ante, quam sponsalia contrahantur, haec cuncta prospici debuerint. Sola igitur indagetur uoluntas, et mutata animi sententia ad restitutionem seu repetitionem rerum donatarum sufficiat, cum uniuersis causationibus pulsus nihil amplius constare 5 debeat, nisi ut appareat, quis sibi contrahendum matrimonium dixerit displicere. Et quoniam fieri potest, ut moriatur alter adhuc incolendi uoluntate, priusquam nubtiae contrahantur, congruum duximus, eo, in quem fuerat facta donatio, ante matrimonium diem funeto, quae sponsaliorum titulo uel data uel ullo genere donata sunt, ad eum qui donauerat reuocari: eo 10 etiam qui donauerat ante nuptias mortuo mox infirmari donationem et ad eius heredes sine aliqua difficultate retrahi res donatas. Quod beneficium usque ad personam patris ac matris, filiorum etiam, si qui de priore matrimonio fuerint, stare decernimus, si quocumque modo ex his persona aliqua defuncto successerit. Quod si ex his nulla persona defuncti heres erit, sed ex reliquis gradibus quisquam succedat, donationes conuenit etiam non insecutis ex causa 15 mortis nubtias conualescere, quoniam illis tantum personis credimus consulendum. DAT. XVII KAL. NOVEMB. PP. VI KAL. SVpra SCRIPTAS ROM(AE) CONSTANTINO A. V ET LICINIO CAES. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Quotiens inter sponsos et sponsas de futuris nuptiis specialiter fuerit definitum et donationem sponsaliciae largitatis uir in sponsam suam aut ex consensu parentum 20 aut ipse, si sui iuris est, propria uoluntate conscripserit et omni eam scripturarum sollemnitate firmauerit, ita ut et gesta legitime facta doceantur et introductio locorum uel rerum traditio subsequatur: quidquid tali et tam sollemni donatione ad ius dominiumque sponsae transierit, si uir postea sponte eam, quam depectus est, factis supra scriptis sollemnibus chartis, accipere noluerit uxorem, omnia quae sunt tradita non repositat. Et si quid de 25 nominatis tam sollemniter rebus et traditis apud se habere dinoscitur, ad sponsae dominium, quam accipere noluit, sine dilatione aliqua transferatur. Reliquum legis istius opus non fuit explanare, quia sequentibus legibus uacuatur.

3 ²⁾ IDEM A. VALERIANO AGENTI VICARIAM PRAE(ECT)VRAM. Quamuis in lucro nec feminis ius ignorantibus subueniri soleat³⁾, contra aetatem adhuc imperfectam [locum] hoc non habere 30 1 retro principum statuta declarant. Ne igitur soluta matrimonii caritate inhumanum aliquid statuatur, [cons]emus, si futuris coniugibus tempore nubtiarum intra aetate[m] constitutis res fuerint donatae et traditae, non ideo eas [posse] reuocari, quia actis consignare donationem quondam [marit]us noluit. DAT. IIII KAL. MAI. GALLIGANO ET SYMMACHO CONSS. a. 330

T (incipit 30 ntibus subueniri: uncinis [] inclusa peruerunt) Br. (NMG E)

¹⁾ per conditionem aut per utilem in rem actionem *ins. Iust.* ²⁾ *pr. = Iust. 1, 18, 11*
³⁾ tamen *ins. Iust.*

1 diminutione MG redhibeantur] M Iust., redebeantur E, redebantur N, reddebuntur G 2 et om. G in] eius G sponso NGE requirendis G 3 moris N, mortis G 4 aestimat GE, aestimet (-at Mo.) N ante] at N contradantur M, trahantur G debuerant N 5 indagetur] inde agitur N et mutata] immuta N, immutata G inimi N sententiam G 6 donatorum G^a cautionibus MGE^a? 7 quis] N, quid M, qui G, quod E contradendum M 8 incolomis GE contradantur M 9 diximus N eo] E, et N, eum MG donatione E^a matrimonii MG diem] die E^a, de E^b, diem de G 10 ullo] uno M reuocare E eo etiam] cum etiam cui donata sunt ad eum G 11 mortuo ante nuptias G 12 detrahi M, detraheret G persona M ac] N, aut MGE 13 etiam]

etiam eius G priori G, proprio N matrimonium N fuerunt N 14 defuncto G^a, defuncti E defuncti G^a erit] NE, habetur M, habeatur G 15 reliquis] requis G^a donationis GE 16 credidimus N XVI G^b, XVIII Iust. 17 supra scriptas] sstas M, sep. N, om. G nou. . . kal. om. N, pp. VI k. nou. om. G, pp. . . rom. om. Iust. . . roma G v om. GE caes.] uc. NM, om. G 29 a.] aaa. E ualerianum N agentis uicariam ppo. G, uicari Iust. 30 ius om. M 31 retro] ex retro E solutam MG, [sol]lata T^a, in soluta E caritatem TMG 32 censuimus E si] ut si T coniugis T^a incontra G aetate NM, deficit T res puerint donatam et traditam M 33 qui N, quod G 34 condam N, quoddam M, quandam E^b III] III N Iust. (Hal.) mart. T symmago E

INTERPRETATIO. Quamquam et feminis, quae per fragilitatem interdum excusari possunt, in aliquibus causis, si neglegentes fuerint, lex subuenire noluerit, hic tamen specialiter uoluit esse consultum, ut si qua in pupillaribus annis marito fuerit copulata et sponsalicia largitatem per neglegentiam actis non allegauerit, huius legis beneficio, etsi gesta desint, inuolabilem in suo dominio donationem nouerit permanere. 5

4 ¹⁾ [IDEM] A. PACATIANO PPO. Si is, qui puellam suis nubtias pactus est, [intra] biennium exsequi nubtias²⁾ supersederit eiusque spatii fine [decurs]o in alterius postea coniunctionem puella peruene[rit], nihil fraudis ei sit, quae nubtias maturando uota sua diuti[us] [di] non passa est. DAT. FRID. ID. APRIL. MARCIANOPOLI PACATI[ANO] ET HILARIANO CONSS. a. 332

5 ³⁾ [IDEM A.] AD PACATIANVM PPO. Patri aut tutori puellae aut curatori aut cui[libet] 10 eius adfni non liceat, cum prius militi puellam despon[derit], eandem alii in matrimonium tradere. Quod si intra bi[ennium], ut perfidiae reus in insulam relegetur. Quod si paeftis nubtias transcurso biennio qui puellam desponderit al[teri] eandem sociauerit, in culpam sponsi potius quam puellae r[e]feratur, nec quicquam noceat ei, qui post biennium puella]m marito 14 alteri tradidit. DAT. FRID. ID. APRIL. MARCIANOPOLI [PACATIANO ET] HILARIANO CONSS. a. 332

INTERPRETATIO. Si quis aut priuatus aut militans, postquam sponderit, cum patre, tutore uel curatore puellae uel propinquis de puellae coniunctione definierit, debet post definitionem intra biennium nuptias celebrare. Quod si tarditate aut neglegentia sponsi biennium tempus excesserit et alio uero se puella coniunxerit, absoluta erit a calumnia uel ipsa uel quocumque suorum eam tradiderit, quia culpa est illius, qui differendo coniunctionem suam 20 alteri nubendi locum patefecit. Nam si intra biennium data fuerit, quid obseruetur, euidentius sequenti lege⁴⁾ cognoscitur.

6 ⁵⁾ [IDEM A. AD TIBERIANVM VICARIVM HISPANIARVM]. Si a[bi] sponso] rebus spo[n]sae donatis interueniente osculo ante nubtias hunc uel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti uel defunctae 25 heredes, cuiuslibet gradus sint et quocumque iure successerint, ut donatio stare pro parte media et solui pro parte media uideatur: osculo uero non interueniente, siue sponsus siue sponsa obierit, totam infirmari donationem et donatori sponso siue heredibus eius restitui. 1 Quod si sponsa interueniente uel non interueniente osculo sponsaliorum⁶⁾ titulo (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita et ante nubtias hunc uel illam mori contigerit, omni 30 donatione infirmata ad donatricem sponsam siue eius successores donatarum rerum dominium transferatur. DAT. ID. IUL. CONSTANTINOPOLI. ACCEPTA XIII K. MAI. HISPALI NEPOTIANO ET FACVNDIO CONSS. a. 335. 336

INTERPRETATIO. Si quando sponsalibus celebratis interueniente osculo sponsus aliquid sponsae donauerit et ante nubtias sponsus forsitan moriatur, tunc puella, quae superest, 35 mediam donatarum sollemniter rerum portionem poterit uindicare et dimidiam mortui heredes adquirunt quocumque per gradum successione ordine uenientes. Si uero osculum uon interuenierit, sponso mortuo nihil sibi puella de rebus donatis uel traditis poterit uindicare. Si uero a puella sponso aliquid donatum est et mortua fuerit, quamuis aut intercesserit osculum aut non intercesserit, totum parentes puellae siue propinqui, quod puella donauerat, reuocabunt. 40

T (desinit in u. 24 donatis: uncinis [] inclusa perierunt) et ad c. 6 Br. (NMG E)

¹⁾ Iust. 5, 1, 2: iunge c. 5 ²⁾ in eadem prouincia degens *ins. Iust.* ³⁾ iunge c. 4: cf. Burg. 27 ⁴⁾ c. 11 Iust. 5, 3, 16 ⁵⁾ donationis Iust.

6 idem a.] imp. constantinus a. et constantinus (uel constantius) c. ad pacatianum Iust. pp. Iust., pu. T 8 quae . . . passa] Iust., qui . . . passus T 10 a.] aaa. E pagatianum N, patianum E ppo.] NGE, pu. TM, pp. G^b aut tutori puellae] scripsi, aut puellae T, aut puellae aut tutori NME, puellae aut tutori G cuiuslibet e. adfni N, rei cui[libet] e. adfne E 11 non om. M desponderit] G, desponderit NME, inc. T matrimonio T, matrimonio N 12 religetur TG 13 desponderit] TNM*E, desponderit M, desponderet N eadem G^a sociauerint E 14 nec] ne N ei] et N 15 marciano ppo. G,

martiano E pactiano N, om. E halariano N (Mo.) 16 cum] NG, et cum M 23 uicacrium G hispaniae M, his N, deficit T ab] a Iust. sponso rebus] sponsoribus NGE 24 interueniente (-nem Mo) osculum N huc G^a illam] puella G 25 praecipimus N dimidium G defucti G^a 26 heredis E sit G et] is E 27 uideatur] teneatur N 28 obierint E sponsus siue] sp. uel Iust., siue sp. uel G sponsam obierint E 30 accedit NGE illa N 31 ad] a E successoris E 32 XIII N hispalis M, hispl. NE, spanis G neposiano G

- 7)
duntaxat seruata oblatio habeat integrum robur, etsi [minime] testationi fidem adcommodauit actorum: quippe satis [est ido]neus testium conuocatorum in haec uota conuentus: du[mmodo] in ceteris uniuersis donationibus secundum constituta [diui pa]tris nostri actorum confectio 4 requiritur. DAT. V ID. IV* [AGRIP]PINAЕ AMANTIO ET ALBINO CONSS. a. 345
- 8) IMP. IVLIANVS A. AD HYPATIVM VICARIVM VRBIS ROMAE. Quotiens sp[onsae] in minori constitutae aetate futurae coniugi aliqua con— in praediis Italicis uel stipendiariis seu tributariis int[ercedente] stipulatione donantur, largitas perpeti firmitate s[ubnitatur], etiamsi traditionis sollemnitas defuisse uideatur: ita [tamen], ut etiam in his donationibus, quae in minores conferuntur, actorum confectio omnifariam flagitetur. DAT. VIII K. M[ART.] ANTI-10 OCHIAE IVLIANO A. IIII ET SALLVSTIO CONSS. a. 363
- 9) IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA. AD PROBVM PPO. Multa a[n]te nuptias sponsaliorum nomine pro sollemnitate trad[untur], quae nequaquam in damnum debent dantis adresee[re, sed] mortua in matrimonio puella ad dantis commodum re[uoca]ri, ueteri scilicet iure neglecto. Patris igitur explosa p[er]sona propinquorumque his personis, quae ante 15 coeptum [matr]imonium uidentur obtulisse, incunctanter ea redhi[beri opor]tet. DAT. III ID. IUL. TRIV[ERIS] VALENTINIANO ET VALENTE AA. CON[SS.] a. 370? 373?
- 10) 2) IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET T[HEODOSIVS AA.] A. AD [EVTROPIVM PPO. Arris sponsaliorum nomine datis, si interea sponsus uel sponsa decesserit, quae data sunt, iubemus restitui, nisi causam, ut nuptiae non celebrantur, defuncta persona iam praebuit. DAT. XV 20 KAL. IUL. THESSALONICAE GRATIANO V ET THEODOSIO I AA. CONSS. a. 380
- 11) 2) IDEM AAA. EVTROPIO PPO. Patri matri tutori uel cuiumque ante decimum puellae annum datis sponsalibus quadrupli poenam remittimus, etsi nubtiae non sequantur; et si 1 interea puella decesserit, sponsalia iubemus sponso restitui. Quod si decimo anno uel ultra pater quisue alius, ad quem puellae ratio pertinet, ante duodecim annos, id est usque in 25 undecimi metas, suscepta crediderit pignora esse retinenda, deinceps aduentante tempore 2 nubtiarum a fide absistens quadrupli fiat obnoxius. Viduae autem ratio diuersa est, cui auxilium non suffragatur aetatis, scilicet ut ea matrimonium non implens ad quadruplum ex 3 uetere constitutione³⁾ teneatur. Duodecimo autem anno inpleto quisquis de nubtiis paciscitur, si quidem pater, semetipsum obliget, siue mater curatorue aut alii parentes, puella fiat 4 obnoxia. Cui quidem contra matrem tutorem curatorem eumue parentem actio ex bono et aequo integra reseruetur eorum pignerum, quae ex propriis iuxta poenam iuris reddiderit facultatibus, si ad consensum accipiendarum arrarum ab his se ostenderit fuisse compulsum. DAT. XV KAL. IUL. THESSAL[ONICAE] GRATIANO A. V ET THEODOSIO A. I CONSS. a. 380

T (incipit u. 2, desinit u. 18: uncinis [] inclusa perierunt: c. 10 expleuit Iust. 5, 1, 3): ad c. 11 Br. (NMGE)

1) 8, 12, 1, 3—5 2) 3, 8, 10, 11 iunge cum 3, 6, 1, 4, 20, 1, 6, 10, 1, 9, 27, 2, 9, 42, 8, 9, 4, 1: eiusdem constitutionis partes quamquam ad alios directae uidentur esse 3, 11, 1, 6, 27, 3, 8, 15, 6, 4, 5, 2, cf. etiam 3, 8, 1^a: c. 11 citatur in fr. Sinaiticis 3: ad § 3. 4 cf. Burg. 27 3) non extat

1 ante duntaxat XVII uersus libri T perierunt, quorum XIII c. 6 inde a 101, 24 donatis occupasse litterarum computatione facta apparet: constat igitur initio c. 7 non plus quam tres uersus desiderari 3—5 supplementa Vesina sunt 3 hac T 6—imp. T uersus 8—10—12—16 expleuit Vesme 7 con— con[lata] Mommsen, co[n]ferente] Vesme 8 s[ub]nitatur] scripsi, s[ub]sistat] Vesme 22 idem] imp. grat. ual. (ual. gr. G) et theod. Br. quicumque E 23 annum puellae G quadrupli E^a poena MGE 24 discesserit G retinenda] reddenda MG 25 quisue] Lb, quis uel NMGE duodecimum annum G, duodecimo anno E id est] etiam G in] N, ad

MGE 26 adueniente N, aduentante E undecimi metas] M, undecimum (undecimo die E^b) aetas NGE pignora G 27 quadrupli E^a, q. poena G obnoxios E cui] cum G 28 aetates N ut ea] (eam E) minoris antea N patrimonium N 29 teneantur duodecimum a. annum N pascitur N 30 siue] sin NE curatorue] curatori N 31 tutorum MG curatorum eumue M^a, curatorumue MG, uel curatorem eumue E^a, uel curatoremue E^b 32 reseruentur M, reserentur E pignorum E 33 arrarum] rerum G his] hi M^a, eis G, ipsis E ostenderet N compulsum N 34 xv] XII G i om. NGE

INTERPRETATIO. Pater uel mater puellae aut, si pater defuerit, tutor, curator uel aliquis ex propinquis si antequam decimum annum puella contingat, de nubtiis pacti fuerint et sponsalia susceperint, si, postea mutata uoluntate rennuere uoluerint, quem prius susceperant, non addiuntur ad quadruplum, sed ea tantum quae sunt suscepta restituant: nam et si puella mortua fuerit, hoc tantum quod acceperant reddunt. Sin uero iam puella decimum agens 5 annum usque ad undecimum plenum susceptas arras uel ipsa uel parentes tutores curatoresue tennerint, id obseruandum est, ut si fidem placiti mutare uoluerint et illum renuant, cuius sponsalia suscepit, ad quadrupli poenam sine dubio teneatur persona, quaecumque de puellae nubtiis placitum fecit. Quod si antequam annus undecimus compleatur, pignora suscepta reddiderit, nullam de susceptis arras calumniam pertimescat. Nam si uidua fuerit, nihil per 10 aetatem poterit excusare, si animus alibi deuerterit et priorem sponsum renuere uoluerit. Tunc quaecumque suscepit sponsaliorum titulo, in quadruplum reddat. Puella uero post duodecimum aetatis suae annum, si pater de nubtiis illius aliud facere uoluerit, quam promisit, ad quadrupli poenam et ipse tenendus est. Si pater mortuus est et de nubtiis puellae mater tutor aut curator aut propinquus aliquis definiert et puella alteri nubere maluerit, ipsa 15 sponsa priori de propriis facultatibus quadruplum satisfaciatur, quod accepit: hac tamen conditione seruata, ut postmodum contra praedictas personas agere possit, si illius arras, quem rennuat, illis cogentibus inuita suscepit.

- 12) 1) IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. AD MARINIANVM PPO. POST ALIA: Si pater pactum de filiae nubtiis inferit et humana sorte consumptus ad uota non potuerit peruenire, 20 id inter sponsos firmum ratumque permaneat, quod a patre docebitur definitum, nihilque permittatur habere momenti, quod cum defensore, ad quem minoris commoda pertinebunt, 1 docebitur fuisse transactum. Periniquum est enim, ut contra patriam uoluntatem redempti forsitan tutoris aut curatoris admittatur arbitrium, cum plerumque etiam ipsius feminae aduersus commoda propria inueniatur laborare consilium. ET CETERA. DAT. III NON. NOVEMB. 25 RAV[ENNA] DD. NN. HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Ubi de coniunctione filiae patris sententia fuerit definitum, si humano casu, antequam puella iungatur, mortuus fuerit pater, mutari placitum nulla poterit ratione, nec habebit puella licentiam aliud faciendi, etiamsi mater aut tutor aut curator uel propinquus alium uoluerint fortasse suscipere, quam pater elegit, sed patris promissio circa sponsum, 30 quem ipse suscepit, firma permaneat nec ipsi puellae suo consilio contra uoluntatem patris aliud uelle ulla ratione permittatur.

- 13) 2) IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HIERIO PPO. POST ALIA: Si donationis instrumentum ante nubtias actorum sollemnitate firmatum sit, de traditione, utrum nubtias antecesserit an secuta sit uel penitus praetermissa, minime perquiratur: in illa donatione, 35 quae in omnibus intra ducentorum solidorum est quantitate, nec actorum confectione quae 1 renda. Haec enim commoda nec mariti fraude nec successorum eius improbitate nec scrupulositate iuris, etsi inperite uel callide rerum offerendarum in dotem habeat donatio mentionem, denegari uxoribus deceptis patimur uel his, qui in earum iura succedunt, sed a marito uel ab heredibus eius exacta restitui; illa manente lege, quae minoribus aetate feminis etiam ac- 40 torum testificatione³⁾ omissa, si patris auxilio destitutae sint, iuste consuluit⁴⁾. ET CETERA. DAT. X KAL. MART. CONSTANTINOPOLI TAVRO ET FELICE CONSS. a. 428

Br. (NMGE)

1) Iust. 5, 1, 4: iunge 3, 8, 1^a (Iust. 6, 56, 4, 5, 9, 1) 3, 13, 3, 3, 8, 2^a (Iust. 5, 9, 4) 2) § 1 inde a. u. 40 minoribus = Iust. 5, 3, 17: iungendae citantur ad 2, 3, 1 3) in ante nuptias donatione ad eas facta ins. Iust. 4) consulitur, ut firma donatio sit Iust.

19 marianum Iust. 20 ingerit NG^v, donationes N 34 instrumenta G sit] est N finierit G^t consumptos N poterit NM 35 antecesserint an G^a, accesserit ante M sint G^a intermissa G minime] uel m. G 36 quantitate NME confectionem G 37 scripulosi fuit iuris M 38 etsi] NE, si et M, etati G calide E in om. M dote G donatio mentionem] donationem ME 39 deceptis] denuptis N patemur N, non patimur GE uel his] uitis N qui] quae E 40 ab om. G actor N 41 distituta sit G 42 XI G felice] f. II G x N, aug. G, aaa. E 33 hiero G, higerio E

INTERPRETATIO. Si donatio sponsalicia ante nuptias gestis inseritur, etiamsi res donata non traditur, non poterit infirmari. In illa uero donatione, cuius summa infra ducentorum solidorum pretium inuenitur, etiamsi gesta defuerint, nulla feminis poterit sub quacumque calliditate aut obiectione calumnia commoueri, sed qualiscumque cum die et tempore scriptura sufficiet. Et ideo seu illa donatio, quae sine traditione gestis habetur inserta, seu illa, quae infra ducentorum solidorum summam consistit, nullis calumniarum argumentis in aliquo uacuentur, sed a marito uel ab heredibus eius feminis iubentur exacta restitui: illo tamen beneficio legis circa eas feminas, quae in minoribus annis defuncto patre nuptae sunt, permanente, ut de quantalibet summa fuerit conscripta donatio, etiamsi gestis allegata non fuerit, omni firmitate subsistat.

VI SI PROVINCIAE RECTOR VEL AD EVM PERTINENTES SPONSALIA DEDERINT¹⁾

1²⁾ IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PPO. POST ALIA: Si quis in potestate publica positus atque honore administrandarum prouinciarum, qui parentibus aut tutoribus aut curatoribus aut ipsis, quae matrimonium contracturae sunt, potest esse terribilis, sponsalia³⁾ dederit, iubemus, ut deinceps, siue parentes siue eadem mutauerint uoluntatem, non modo iuris laqueis liberentur poenaeque expertes sint, quae quadruplum statuit⁴⁾, sed extrinsecus data pignora lucratia habeant, si ea non putent esse reddenda. 1 Quod ita late patere uolumus, ut non solum circa administrantes, sed et circa administrantium filios, nepotes⁵⁾, propinquos, participes⁶⁾ domesticosque censeamus⁷⁾, quibus tamen ad- 2 ministrator operam dederit. Inpleri autem id postea matrimonium non uetamus, quod tempore potestatis ob eas personas, de quibus locuti sumus, arris fuerat obligatum, si sponsarum consensus accedat. DAT. XV KAL. IVL. THESSAL(ONICAE) DD. NN. GRATIANO A. V ET THEODOSIO A. I CONSS.

INTERPRETATIO. Iudex prouinciae cuiuslibet uel quicumque in administratione constitutus, si habeant aliqui adultos secum filios in praedicto honore positi aut propinquos uel qui ipsi in consortio administrationis uidentur adiuncti, si per potestatem aut comminando parentibus aut terrendo forte tutores siue curatores uel ipsas quoque puellas sponsaliorum nomine aut arrarum ad obligandam cuiuslibet domum aliqua dederint, si contra hanc uoluntatem aut parentes uel ipsae puellae resultare uoluerint, habeant liberam facultatem renuere, quod ita suscepisse uidentur. Nec poenam sibi nouerint quadrupli exigendam, sed etiam ea, quae sub terrore uisae sunt accepisse, in lucrum suum, si uoluerint, retinebunt, nec constringi possunt, nisi forte ex suo arbitrio reddere uoluerint. Nam si post administrationem aut parentum aut puellarum circa eos, qui sponsalia dederint, uoluntas nubendi permanserit, sequatur electa coniunctio.

Br. (NMG E)

¹⁾ Iust. 5, 2 ²⁾ Iust. 5, 2, 1: de iungendis cf. ad 3, 5, 10 ³⁾ arras sponsalicias Iust. ⁴⁾ poenaeque statutae expertes sint Iust. ⁵⁾ ac ins. Iust. ⁶⁾ id est consiliarios ins. Iust. ⁷⁾ locum habeat Iust.

10 decimam quintam huius tituli const. citant fr. Sinaitica 2 his uerbis; ... ἀνελθόντων εἶναι τὴν παράδοσιν τῆ μνηστῆ καὶ τῶ μνηστῆρι ἢ ἀλλ' ἐν τῶ ὄ βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κἀδικος τίτλῳ ἐ' (ε' scr.) ἢ ἐ' τοῦ τίτλου διάταξις κρατῶναι τὰς περὶ συστάσεως τῶν γάμων poenas καὶ μέχρι τοῦ διπλοῦ 11 rector prouinciae Iust. 5, 2 12 sponsalicia E 15 contractores N, contractae G sint Iust. potestates se terribilia G 16 dederunt G 17 eadem NE, alia eadem G, alii eandem G^b dementauerint M, mutaue-

runt G^a 17 liberantur G expertae sunt G, experti sint NE, expetissent E^t 18 statuisset sed G pignora GE lucratua G^a eam N potent NE^a, putauerint G 19 quod] quod si E late] latere G^b, lateat E^b, late** G^a administratores G et om. G 20 filiorum G censemur MGE 21 opera N dederint G^a implere E quo potestatis tempore G 22 ob] L, ab NE, ut MG fuerit GE 23 thessale N, tessalonica G dd. nn.] domno G a. v] v N, v aug. G, om. E theod.] honore M 24 a. i] aug. NE, i M, om. G

VII DE NVBTIIS¹⁾

1²⁾ IMPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA. AD SENATVM. Viduae intra uicesimum et quintum annum degentes, etiamsi emancipationis libertate gaudent, tamen in secundas nuptias non sine patris sententia conueniant aut in obpugnatione. Cessent itaque sequestres atque interpretes, taciti nuntii renuntiique corrupti. Nuptias nobiles nemo redimat, nemo sollicitet, sed publice consulatur adfinitas, adhibeatur frequentia procerum³⁾. Quod si in condicionis delectum mulieris uoluntas certat⁴⁾ sententiae propinquorum, placet admodum, ut in pupillarum⁴⁾ coniunctionibus sanctum est, habendo examini auctoritatem quoque iudicialiae cognitionis adiungi, ut, si pares sunt genere ac moribus petitores, is potior aestimetur, quem sibi consulens mulier adprobauerit. Sed ne forte ii, qui gradu proximo ad uiduarum successiones uocantur, etiam honestas nuptias impediant, si huius rei suspicio processerit, eorum uolumus auctoritatem iudiciumque succedere, ad quos, etiamsi fatalis sors intercesserit, tamen hereditatis commodum peruenire non possit. DAT. XVII KAL. AVG. GRATIANO A. II ET PROBO CONSS.

INTERPRETATIO. Viduae intra uicesimum et quintum annum si fuerint constitutae adhuc uiuis patribus, tametsi emancipatione adquisierint libertatem, si ad secundas nuptias uenire uoluerint, nouerint coniunctionem suam in patrum potestate, non in propria uoluntate consistere, et eorum electioni, non quorumcumque amicorum aut familiarium sequendum esse consensum. Si uero patres mortui sunt, nec sic quoque ex suo singulariter arbitrio nubendi habeant potestatem, sed pro honestate coniunctionis iudicium sequendum est propinquorum. Quod si duo petitores extiterint, consulendi sunt quidem parentes, nec praetermittendus est etiam iudex, qui uoluntatem feminae pro honestiore dumtaxat parte prospiciat. Nec illis tantum propinquis praestet adsensum, qui suspicione hereditatis utuntur, qui forte, dum nuptias differunt, pro successione hereditatis mulieris mortem expectare uidentur: sed illorum magis, si talis condicio intercedit, electio sequenda est, qui nihil possunt de ipsius hereditate conquirere.

2³⁾ IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PPO. Ne quis Christianam mulierem in matrimonio Iudaeus accipiat neque Iudaeae Christianus coniugium sortiat. Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii uicem commissi huius crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque uocibus relaxata. DAT. PRID. ID. MART. THESSALONICA THEODOSIO A. II ET CYNEGIO VC. CONSS.

INTERPRETATIO. Legis huius seueritate prohibetur, ut nec Iudaeus Christianae matrimonio utatur nec Christianus homo Iudaeam uxorem accipiat. Quod si aliqui contra uetitum se tali coniunctioni miscuerint, nouerint se ea poena, qua adulteri damnantur, persequendos et accusationem huius criminis non solum propinquis, sed etiam ad persequendum omnibus esse permissam.

2^a IDEM. AAA. INFANTIO COMITI ORIENTIS. Nemo Iudaeorum morem suum in coniunctionibus retinebit nec iuxta legem suam nuptias sortiat. DAT. III KAL. IAN. CONSTANTINOPOLI THEODOSIO A. III ET ABUNDANTIO CONSS.

Br. (NMG [G desinit in 32 huius] E): 7, 2^a supplet Iust. 1, 9, 7

¹⁾ Iust. 5, 4 ²⁾ Iust. 5, 4, 18 ³⁾ aut ... procerum om. Iust. ⁴⁾ uirginum Iust. = 9, 7, 5 (Iust. 1, 9, 6)

3 quintum et uicesimum Iust., et om. M legentis E^a libertatem M gaudeant G 4 sine p. sent. non Iust. obpugnationem N, obpugnatione G^t sequestris E 5 nuntii] nuptii N nobilis N 6 consuleatur G si] non E 7 condiciones M delectum] NM Iust., delictum GE certa G sententia N^aE, sequentia N^b placent N ammodum M 8 ut (et N) in om. G sancto G², inc. G¹ exanimi G^t auctoritate N (Mo.) MG iudicialiae N 9 patres N ac] aut G minoribus E petitoris E his NMG potiora E, potius G extimetur M 10 adprobaret NG^t hii NME, alii G grado E^a

proximi G 11 successione G etiam] et Iust. huius] huiusmodi Iust. praecesserit N 12 auctoritate M fatales N 13 hereditates N commodum E^a XVII] VI G gratiano] iuino G II ... cons. om. E 14 probino G 27 christianum N 28 matrimonium GE^b iudaeos E iudaeae] iudeam G, iudei E christianam E coniugio N, coniugio G 29 admiserit] commisit G commissi huius] commississe huiusmodi E 30 libertatem MGE relaxatam G prid. om. G 31 thessalonica] NE, tessal. M a. II] XII MG, aug. N, a. XII E uu. ce. N, om. G

2^b IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PP. *Celebrandis inter consobrinos matrimonii licentia huius legis salubritate indulta est, ut reuocata prisci iuris auctoritate restinctisque calumniarum fomentis matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, siue ex duobus fratribus siue ex duabus sororibus siue ex fratre et sorore nati sunt, et ex eo matrimonio editi legitimi et suis patribus successores habeantur.* D. III ID. IVN. NICABAE STILLICHONE II ET ANTHEMIO CONSS. a. 405

2^c 1) IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. AD THEODORVM PP. *In coniunctione filiarum in sacris positarum patris expectetur arbitrium: si sui iuris puella sit intra quintum et uicesimum annum constituta, ipsius quoque exploretur adsensus. Si patris auxilio destituta, matris et propinquorum et ipsius quoque requiratur adultae iudicium. Si uero utroque orbata parente sub curatoris defensione consistat et inter honestos competitores matrimonii oritur forte certamen, ut quaeratur, cui potissimum puella iungenda sit, si puella cultu uerecundiae propriam noluerit depromere uoluntatem, coram positis propinquis iudici deliberare permissum sit, cui melius adulta societur.* a. 408—409

2^d 4) IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. BASSO PP. *A caligato milite usque ad prosectoris personam et sine aliqua sollemnitate matrimoniorum liberam cum ingenuis dumtaxat mulieribus contrahendi coniugii permissum.* a. 426

3 6) IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HIERIO PPO. *Si donationum ante nuptias uel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam aliaque nubtiarum celebritas omittatur, nullus aestimet ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem uel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri, inter pares honestate personas nulla lege impediende consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatur. ET CETERA.* DAT. X KAL. MART. CONSTANTINOPOLI FELICE ET TAVRO CONSS. a. 428

INTERPRETATIO. Si occasio talis emerit, ut nubtiae sollemnitate debita careant aut etiam donationes sponsaliciae fieri aut dos celebrari non possit, sed conuenientibus animis se matrimonio copulauerint, sufficere aequalibus personis conueniens electio atque consensus, sic tamen, ut conscientia intercedat amicorum, et tunc, si ita res cesserit, et coniunctio stabilis et filii legitimi probabuntur.

VIII DE SECVNDIS NVBTIIS⁷⁾

1^a IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PP. *Si qua mulier nequaquam luctus religionem priori uiro, ex quo filios seu filias non habet⁸⁾, nuptiarum festinatione praestiterit, ex iure quidem notissimo sit infamis, nisi huiusmodi maculam imperiale beneficium ei remittat. Sin autem ei filii erunt seu filiae et impetrauerit indulgentiam, infamiae abolitionem permittimus et ceterarum poenarum antiquationem, si facultatum omnium, quae fuerint tempore nuptiarum, medietatem filio filiaeue, filiis seu filiabus donauerit, quos habebat ex uiro priore susceptos, pure scilicet et omni donationis sollemnitate completa nec retento quidem usufructu. Quem quidem semissem si duobus filiis seu filiabus pluribusue donauerit et sorte fatali unus uel una, seu alius uel alia ex isdem intestatus uel intestata obierit, semper ad superstites fratres uel sorores uolumus pertinere. Sin autem uniuersae*

Br. (NMGE): 7, 2^b—2^d Iust. 5, 4, 19—21

1) iungenda 3, 10, 1⁷⁾ 2) iungendae 4, 6, 7⁷⁾ 4, 10, 3: cf. etiam 4, 6, 8 3) dat. III K. April. Rauenna Theodosio XII et Valentiniano II AA. conss. (a. 426) 4, 10, 3 4) Iust. 5, 4, 22: de iungendis cf. ad 2, 3, 2 5) dat. K. Nou. Rauennae Honorio VIII et Theodosio III AA. conss. (a. 409) 3, 10, 4 6) 8, 1^a pr.—§ 3 supplet Iust. 6, 56, 4 7) Iust. 5, 9 8) luctus et ex quo f. n. habet et nisi ... remittat om. Iust. 5, 9, 1 (= Iust. 6, 56, 4 pr.)

12 ut] Iust. (P⁶), et Iust. (P⁷C) 13 iudicij] Iust. (C), iudicio Iust. (P) 18 donationem ME 19 dotas N pompe N alieque N 20 rectam M patrimonio M 21 inter] O Iust., si inter Br. partes honestatem E 22 constant. om. E 23 filiae filii] Iust. (dett. cum Graecis), filiae filii] Iust. (C), filiae Iust. (R)

uel uniuersi intestati diem obierint durae fortunae ad matrem solacia ex integro reuertantur, ita scilicet, ut hunc semissem, quem filiis seu filiabus donauerat, intestato diem filiis seu filiabus obeuntibus rursus ipsa separatim ab ultimi filii uel filiae hereditate praesumat. Praeterea secundo uiro ultra tertiam partem bonorum in dotem ne det neque ei testamento plus quam tertiam partem relinquat. Omnium praeterea hereditatum legatorum fideicommissorum suprema uoluntate relictorum, mortis causa donationum sit experts. Haec namque ab hereditibus uel coheredibus aut ab intestato succedentibus uindicari iubemus, ne in his, quibus correctionem morum inducimus, fisci uideamur habere rationem. His etiam amittendis, quae prior maritus ei suprema reliquerit uoluntate, quamquam haec, quae mulieri a priore uiro relinquuntur et per immaturum matrimonium uacuata esse coeperunt, primo a decem personis edicto praetoris enumeratis, id est adscendentibus et descendantibus et ex latere usque ad secundum gradum, scilicet gradibus seruatis, deinde praesumi a fisco iubemus. Eandem quoque mulierem infamem redditam hereditates ab intestato, uel legitimas uel honorarias, non ultra tertium gradum sinimus uindicare. PP. XV K. IAN. 1) GRATIANO V ET THEODOSIO AA. CONSS. a. 380

1 2) IDEM AAA. EVTROPIO PPO. *Si qua ex feminis perditio marito intra anni spatium alteri festinarit innubere, (paruum enim temporis post decem menses seruandum adicimus, tametsi id ipsum exiguum putemus) probrosus iniusta notis honestioris nobilisque personae et decore et iure priuatur atque omnia, quae de prioris mariti bonis uel iure sponsaliorum uel iudicio defuncti coniugis consecuta fuerat, amittat et sciat nec de nostro beneficio uel adnotatione sperandum sibi esse subsidium.* DAT. III KAL. IVN. CONSTANTINOPOLI EYCHERIO ET SYAGRIO CONSS. a. 381

INTERPRETATIO. Mulier, quae post mortem mariti intra annum alteri uiro nubserit, sciat se infamiae subiaccere et notabilem usque adeo reddi, ut quaecumque sponsalicia largitate percepit, uel si per testamentum ipsi aliquid prior maritus donauit, amittat, et totum illius filii cedat: si filii non fuerint, illis profuturo personis, qui priori marito gradu proximiore iunguntur et hoc sibi per successionem poterunt uindicare.

2 4) IDEM AAA. FLORO PPO. *Feminae, quae susceptis ex priore matrimonio filiis ad secundas transierint nubtias, quidquid ex facultatibus priorum maritorum sponsaliorum iure, quidquid etiam nubtiarum sollemnitate perceperint, quidquid aut mortis causa donationibus factis aut testamenti iure directo aut fideicommissi uel legati titulo uel cuiuslibet munificae liberalitatis praemio ex bonis maritorum fuerint adsecutae, id totum, ita ut perceperint, integrum ad filios, quos ex praecedente coniugio habuerint, transmittant uel ad quemlibet ex filiis (dummodo ex his tantum, quos tali successione dignissimos iudicamus), in quem contemplatione meritorum liberalitatis suae iudicium mater crediderit dirigendum. Nec quidquam eadem feminae ex isdem facultatibus abalienandi in quamlibet extraneam personam uel successionem ex alterius matrimonii coniunctione susceptam praesumant atque habeant potestatem, possidendi tantum in diem uitae, non etiam abalienandi facultate concessa. Nam si quid ex isdem rebus per fraudem scaeuoris animi in alium quemlibet fuerit a possi-*

Br. (NME): c. 1 § 4—6 supplet Iust. 5, 9, 1 § 1—3

1) Iul. 7 (cf. 3, 5, 10) 2) Iust. 5, 9, 2: cf. Burg. 16, 1 3) et sciat ... subsidium om. Iust. 4) Iust. 5, 9, 3 5) post tempus luctui statutum ins. Iust. 6) ut dictum est priorum ins. Iust. 7) ac fruendi ins. Iust. 8) per f. s. animi om. Iust.

7 coheredibus Iust. (MN), coh. suis Iust. iul. N, ianuar. M 27 ad] ac N 28 transierit M sponsalium Iust. 29 quidquid ... perceperint om. E^a aut quidquid Iust. donationibus] de d. N 30 manumunificiae N 31 liberalitates N, libertatis E^t 32 praecedenti NE 33 quas N dignissimus NME^a que N. contemplationem E 34 iudicio NE 35 eadem NE subcessionem E 36 suscepta NE potestate N 37 die N 38 isdem] his E scaeuoris M, scaeuiores N scaeuiores E^a, scaeuiores E^b

dente¹⁾ translatum, maternas redintegrabitur compensationibus facultatum²⁾, quo inlibata ad hos quos statuimus heredes³⁾ bona et incorrupta perveniant. Illud etiam addimus legi, ut, si aliquis ex isdem filiis, quos ex priore matrimonio susceptos esse constabit, forte decesserit, qui sorores uel sororem, non etiam fratrem relinquens senatus consulti beneficio matri simul ac sororibus successione locum fecisse uideatur, seu etiam filia, quae nullo existente fratre et superstitionibus matre ac sororibus tantum, adeundae hereditatis locum matri pro dimidia portione seruabit, quod successione beneficio⁴⁾ mater uidebitur consecuta, in diem uitae pro sibi debita portione sola tantum possessione delata, omne his, qui supererunt ex priore suscepti matrimonio, filiis relinquat nec super istiusmodi facultatibus testandi in quamlibet aliam extraneam personam uel quidquam abalienandi habeat potestatem. Quod si nullam ex priore matrimonio habuerit successione uel natus nativae decesserint, omne, quod quoquo modo perceperit, pleni proprietate iuris obtineat, atque ex his nanciscendi domini et testandi circa quem uoluerit liberam habeat potestatem. ⁵⁾ Simili etiam admoneri maritos uolumus et pietatis et legis exemplo; quos etsi uinculo non adstringimus uelut inpositae seuerius sanctionis, religionis tamen iure cohibemus, ut sciant id a se promptius sperari contemplatione iustitiae, quod necessitate propositae obseruationis matribus imperatur: ne, si ita necessitas suaserit, et circa eorum personam subsidio sanctionis exigi ab his oporteat, quod optari interim sperarique condeceat. DAT. XVI KAL. IAN. CONSTANTINOPOLI ANTONIO ET SYAGRIO CONSS. a. 382

INTERPRETATIO. Mulieres, quae amissis maritis ad alias postea nuptias legitimo tempore, id est expleto anno, uenerint, si ex priore marito filios habuerint, quidquid per sponsaliam largitatem uel nubtiarum tempore consecutae sunt, totum filiis conseruabunt nec in alias uel extraneas personas nouerint transferendum. Quidquid uero prior maritus per testamentum seu fideicommissum seu legati titulo uel mortis causa uxori donauerit, de his rebus, quas tali mulier donatione percepit, seu omnibus filiis, seu in unum pro merito seruitii, si conferre uoluerit, habebit liberam facultatem, ita ut ei de bonis prioris mariti a filiis ipsius quidquam alienare non liceat. Quod si praesumpserit, de propriis facultatibus nouerit compensandum. Hoc specialius huic legi creditur inserendum, ut mulieri, cum ad alias nubtias uenerit, si de filiis, quos ex matrimonio priore susceperat, masculus moriatur, eo casu, ut matrem et sorores aut certe sororem superstitem dimittat et fratrem non dimittat, qui matrem possit excludere, tunc beneficio legis mater cum filiabus uel filia aequali sorte succedat. Si uero filia moriatur et matrem et sorores tantum dimittat, mediam defunctae filiae hereditatem mater adquirat et media sororibus seu una, seu plures sint, proficiat: ea tamen ratione, ut dum aduixerit mater, adquisitam ex hac filii aut filiae medietatem tantummodo in usufructu possideat et reliquis, si supererunt ex priore matrimonio, filiis post obitum derelinquat, ad alias personas in transferendo nec per testamentum nec per donationem habitura licentiam. Cui mulieri si de priore marito filii non supersint, tunc quaecumque sub hac occasione percepit, sibi uelut propriam uindicet facultatem et in quemcumque uoluerit, iure transmittat. In hac etiam lege similem et patribus mortuis uxoribus condicionem, si ad alias nubtias uenerint, uoluit obseruare, ut, si de priore uxore filii aut filiae fuerint, ex quibus aliqui moriantur et in suam portionem locum patri faciant, post illius obitum fratribus sororibusue qui supererunt de ipso coniugio, portio relicta proficiat nec poterit per patriam potestatem ad alias transire personas.

Br. (NME)

¹⁾ ab ea Iust. ²⁾ ex maternis redintegrabitur facultatibus Iust. ³⁾ liberos Iust. ⁴⁾ 16 qui . . . beneficio matre iam secundis nuptiis funestata, alii etiam ex eodem matrimonio progenitis liberis superstitibus, id, quod per eandem successione ab intestato uel ex testamento suae posteritatis Iust. ⁵⁾ § 3 om. Iust.

1 quo] O Iust., quod Br. 2 quos] quo E institui] M addemus N 3 priori E susceptus NE^a forte decesserit (decesserit M^a, decesserit M*) om. N 4 matris E 5 successiones N 6 fraire N (sic), fraude E ad eundem M hereditatis . . . 7 portione om. E^a matris N, deficit E^b 7 seruauit NE 8 dilata N omnes hii N 9 susceptis Iust. relinquat E huiusmodi M 10 alienandi Iust. habeant N nulla N 11 priori N omnem M quod quoquo] O Iust., quod quo E, quoquo M, quodcumque N 12 perceperint ME pleni om. M proprietatem M obtineant N dominis M 13 maritus E 14 pietates N inpositae] in potestate E 15 se] se esse E contemplationem E 16 inperatur N ne si] nisi NE 17 suaserit] E, persuaserit N, erit M et] NE, om. M persona M 18 concedat E xvii M ian.] E Iust., iun. M, mar. N 41 sororibusue] Mommsen, et sororibus uel libri

^{2^a} ¹⁾ IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. MARINIANO PP. Cum aliis sanctionibus iusserimus materna bona integra ad liberos pervenire, quod tamen mulier mariti largitate percepit, ex eo tantum liberi coniugio procreati sibi speciale tamquam paternum nouerint uindicandum. Itaque si habens filios in secundas nuptias fortasse transierit, sponsaliam largitatem, quam uir secundus contulerit in uxorem, tantummodo filii qui ex secundo matrimonio suscepti sunt pro soliditate possideant, nec prosit liberis ex priore susceptis marito, quod mulier in tertia minime uota migrauerit. Quod si posterior uir sine liberis ex eodem matrimonio susceptis decesserit, quidquid ab eo ex sponsalium largitate uxor fuerit consecuta, id sibi iurique suo sciat esse collatum, etiamsi ex priore matrimonio donator filios reliquisse doceatur. Ad maternas sane ueniens uel ex hoc uel ex quolibet alio titulo facultates omnis posteritas ex quocumque suscepta uiro pro debita sibi portione, ut a matre uel spontanea largitate uel per testamentum eius fuerit collata, possideat. Nos enim hac lege id praecipue custodiendum esse decreuimus, ut ex quocumque coniugio suscepti filii patrum suorum sponsaliam retineant facultates. D. III NON. NOV. RAVENNAE HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

³ ²⁾ IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. Nulli uideatur ambiguum eorum, quae nubtiarum tempore mulieres accipiunt, etiamsi ad secundas nubtias, extantibus ex priore matrimonio liberis emenso tempore forte migrauerint, in diem uitae usumfructum circa eas debere durare, salua his proprietate, quibus ius integrum post earum obitum leges sacratissimae³⁾ reseruarunt, ut manifestum est, quod delatum ex priore coniugio liberis constat. DAT. XIX KAL. IUL. RAVENNA DD. NN. HONORIO VIII ET THEODOSIO V AA. CONSS. a. 412

INTERPRETATIO. Notissimum ualde est has facultates, quas tempore nubtiarum mulieres a maritis accipiunt, suo dominio uindicare: et si maritos mori contigerit, qui tamen filios derelinquant, et post transacta luctus tempora legitime ad alias nubtias uenerint, in diem uitae suae donatarum rerum teneant usumfructum. Post obitum uero earum ad prioris mariti filios omnia reuertuntur nec exinde aliquid matribus uiuis filiis in aliorum iura transferre permissum est.

VIII SI SECVNDO NVBSERIT MVLIER, CVI MARITVS VSVMFRVCTVM RELIQUERIT¹⁾

^{1^a} IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. TATIANO PP. Si usumfructum maritus rerum suarum decedens uxori reliquerit eaque in secundas nuptias consortiumque conuenerit, usumfructum, quem ex priore marito consecuta fuerit, amittat atque eum filiis ex die quo nupserit mature restituat. Quod si liberos ex priore matrimonio adhuc imbecillitas habebit infantiae nec munit tutoris auxilium ac per huiusmodi occasionem mater quae relicta fuerant usurpauerit, omnia, cum legitime repetantur, cum competentibus fructibus ad liquidum deducta ratione restituat. Haec de usufructu, quem uir extremam constituens uoluntatem de rebus propriis uxori reliquerit. De usufructu uero rerum ante nuptias donatarum ea seruari quae anteriores constitutiones decreuerunt sancimus. D. ID. MART. ARCADIO A. II ET RVFINO CONSS. a. 392

¹ IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ASTERIO COM. ORIENTIS. Aperta definitione signamus longe aliud esse, quod de rebus ante nubtias a nostra mansuetudine constitutum est²⁾, aliud, 40

Br. (NME): c. 2^a supplet Iust. 5, 9, 4: 9, 1^a supplet Iust. 5, 10, 1

¹⁾ de iungendis cf. ad 3, 5, 12 ²⁾ cf. Burg. 16, 2 ³⁾ 3, 8, 2 ⁴⁾ Iust. 5, 10, 1

3 nouerint] Iust. (M^b), nouerit Iust. (OM^a) 15 eorum] O, earum NME 16 mulieris NE accipiant E 17 emisso N die N 18 legis NE 19 reseruarunt N priori M 20 rauenna] NE, rau. M dd. nn. om. M VIII] E, VIII NM, VI* M* v om. NE aa.] uu. cc. N 22 maritus NME 27 secundum N maritum usufructum N 34 cum] Iust. (O), om. Iust. (P) 39 astyrio N com.] ppo. N 40 quo de M consuetudine E aliud] ut M

quod de his, quae ex patrimonio proprio uir suo arbitrio ad usumfructum uxori derelinquit. Nam in eo usufructu, quem uir extremam constituens uoluntatem de rebus propriis uxori dimiserit, statim post secundas nuptias mulieri uolumus imminere iacturam secundum eam legem¹⁾, quae de hoc articulo non dubitatur emissa; ²⁾ de usufructu uero rerum ante nuptias donatarum ea seruari, quae saluberrima lex anterior plena definitione decreuit. DAT. XVI 5 KAL. MART. CONSTANTINOPOLI HONORIO A. III ET EVTYCHIANO CONSS. a. 398

INTERPRETATIO. Clara interpretatione has duas sententias explanauit, ut praeter sponsaliam donationem, si maritus moriens de patrimonio suo usumfructum relinquit uxori, iuxta uoluntatem eius relicta possideat, ita ut si mulier postea alio uiro nubserit, mox usumfructum ex testamento adquisitum filiis eius refundat, a quo usumfructum fuerat consecuta: usumfructum uero de sponsalicia largitate usque ad obitum suum, sicuti superius alia lex locuta est, merito retinebit: unde haec ipsa post obitum matris ad illius mariti filios, qui donauit, proprietate reditura est.

X SI NVBTIAE EX RESCRIPTO PETANTVR³⁾

1 ⁴⁾ IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. THEODORO PPO. Quidam uetusti iuris ordine 15 praetermisso obreptione precum nuptias, quas se intellegunt non mereri, de nobis aestimant postulandas, se habere puellae consensum confingentes. Quapropter tale sponsalium genus 1 praesentis legis definitione prohibemus. Si quis igitur contra hanc definitionem nuptias precum subreptione meruerit, amissionem bonorum et poenam deportationis subiturum se esse non ambigat et amisso iure matrimonii, quod prohibita usurpatione meruerit, filios se iuste hac 20 ratione susceptos⁵⁾ non habiturum nec umquam postulatae indulgentiae adnotationisue indultu efficacem se ueniae effectum meruisse: exceptis his, quos consobrinorum, hoc est quarti gradus, coniunctionem lex⁶⁾ triumphalis memoriae patris nostri exemplo indultorum supplicare non uetauit, exceptisque his⁷⁾, qui parentum sponsionem de nuptiis filiarum impleri desiderant uel sponsalia, hoc est arrarum data nomine, reddi sibi praecepto legum cum quadrupli⁸⁾ 25 poena deprecant. ⁹⁾ Nos enim peti de nobis nuptias supplicatione prohibemus, quas deceat de uoluntate parentum uel de ipsis adultis puellis aut mulieribus impetrari. Nam si negato coniugio, quod fuerat ante promissum, lis aliqua legum praecepto nascatur, de iure nos consuli non uetamus. DAT. X¹⁰⁾ KAL. FEBRVAR. RAV(ENNAE) DD. NN. HONORIO VIII ET THEODOSIO 29 III AA. CONSS. a. 409

INTERPRETATIO. Fit aliquotiens a quibusdam, ut obliiti seueritatem legum obrepere principis audeant maiestati et coniugia sibi expetant ex praecepto, quae consequi non merentur, ut de consensu parentum uel puellae mentiantur: qua de causa huiusmodi audaciam interdicit. Quicumque ergo sub tali obreptione matrimonium se obtinere putauerit, et amissione bonorum et exiliis relegatione se nouerit esse damnandum nec matrimonium, quod taliter quae- 35 sierit, habiturum, nec filios tali ordine et ambitione susceptos legitimos appellandos, nec etiam per supplicationem huius praesumptionis ueniam promereri. His uero, quos in quartum

Br. (NME)

¹⁾ 3, 8, 2. ²⁾ cf. Iust. 5, 10, 1 § 1 ³⁾ Iust. 5, 8 ⁴⁾ Iust. 5, 8, 1 ⁵⁾ se ex hac coniunctione susceptos iustos Iust. ⁶⁾ non extat, citatur autem in 3, 12, 3 pr.: alia testimonia collegit Gothofredus ⁷⁾ quos . . . his om. Iust. ⁸⁾ statuta Iust. ⁹⁾ § 2 om. Iust. ¹⁰⁾ a XII K. Febr. incipiunt constitutiones ad Caecilianum successorem Theodori directae

1 de om. N 2 usumfructum N extre- N 20 amissio M matrimonio N meruerint
mam] dett., extrema NE, extremus M uo- M, meruit N 21 susceptus NE^a adnota-
luntate N uxore N 3 immineri E iac- tionisue] E Iust., adnotationis suae principis
tura N 4 quae] quem N amissa E usum- N, ad principis uel M indultum NE, indulto
fructum N 5 XVI] dett.?, XVII NME 6 e- Iust. 22 efficacitae N 23 indulturum M
uticiano libri 15 theodoro M, theodoro N 24 uetuit N exceptis] est***** N^a spon-
uetustate N 16 existimant N (Mo.) Iust. sione NM filiorum M 25 sibi] sibi iure N
17 confingentis E^a 18 praesentes N, praesenti M definitione N (Mo.) 19 subre- 26 nos] non E^t de om. N 28 fuerit N
ptione precum Iust. meruerint M amissione 29 x] E, om. NM

gradum originis coniunctio praesumptiua copulauerit, quia notabile est, tamen si supplicauerint, ueniam relaxabit. Nec his interdici, ut praeceptum expetant maiestatis, quoniam parentum placito copulantur. Illi uero, qui, pactas sibi uiuis parentibus puellas, ab ipsis puellis post parentum obitum contemnuntur, praecepti tenore in quadruplum arrarum nomine data uel donata recipiant; nam de reliquo si ante definita non fuerint, per supplicationem coniugia postulari omni seueritate prohibuit. Ceterum si cum parentibus puellae aut cum ipsa puella quis de nuptiis pactus fuerit et unus ex his uoluerit de placito eius resiliere, nos ab eo qui despiciatur consuli non uetamus. Reliqua pars legis istius alibi iam habetur exposita.

XI SI QVACVMQVE PRAEDITVS POTESTATE NVBTIAS PETAT INVITAE¹⁾

1 ²⁾ IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTERIO PPO. Si quis ordi- naria uel qualibet praeditus potestate circa nuptias inuitis ipsis uel parentibus contrahendas, siue pupillae siue apud patres uirgines siue uiduae erunt, siue iuris sui uiduae, denique cuius- cumque sortis, occasione potestatis utatur et minacem fauorem suum inuitis his, quorum uti- litas agitur, exhibere aut exhibuisse detegitur, hunc et³⁾ multae librarum auri decem ob- 15 noxiu statuimus et, cum honore abierit, peractam dignitatem usurpare prohibemus: tali scilicet poena, ut, si circa honorem eum, quo male usus est, uindicandum statuti nostri sanc- tionis⁴⁾ parere noluerit, semper⁵⁾ eam prouinciam, in qua sibi hoc⁶⁾ usurpauerit, habitare per 1 iuge biennium non sinatur. Quia tamen contra latentem malitiam praeterea quasdam domos uel quosdam parentes intellegimus muniendos, iubemus, ut, quicumque his et quaecumque 20 erit latentibus per iudicem promissis minisue temptata, ad id matrimonium cui asperratur praestare consensum, confestim contestatione proposita cum sua suorumque domo ad iuris- dictionem eius desinat pertinere⁷⁾: curaturis hoc uniuscuiusque ciuitatis iudicibus⁸⁾ et eius- 2 dem iudicis apparitoribus. Et quidem si haec prauitas ordinarii iudicis erit, uniuersa eius domus ratio atque omnia uel ciuilia uel criminalia negotia, quamdiu idem in administratione 25 fuerit, uicario competant; sin autem uicarius uel similis potestatis uim in huiusmodi contra- hendo matrimonio molietur, uicissim ordinarius iudex intercessor existat; sin erunt uterque suspecti, ad inlustrem praefecturam specialiter talium domorum, quamdiu idem administrauerit, tutela⁹⁾ pertineat. DAT. XV KALEND. IUL. THESSAL(ONICAE) GRATIANO A. V ET THEODOSIO 29 A. I CONSS. a. 380

Br. (NME: in E 111, 18 parere . . . 19 sinatur bis extant)

¹⁾ cf. Iust. 5, 7 ²⁾ Iust. 5, 7, 1: cf. 3, 5, 10 ³⁾ et] licet prohibitas nuptias non peregerit, attamen pro tali conamine Iust. ⁴⁾ statutis nostris Iust. ⁵⁾ semper om. Iust. ⁶⁾ hoc om. Iust. ⁷⁾ Illo uidelicet adiciendo, ut et in potestate adhuc consti- tuto, liceat personae, quam huiusmodi ambitu circumire temptauerit, confestim contestatione proposita, cum sua suorumque domo iurisdictionem eius euitare Iust. ⁸⁾ defensoribus Iust. ⁹⁾ tuitio Iust.

3 pactis s. u. par. puellis edd. 9 nuptiae praeterea enim M, parum NEO (Haenel)
petantur (omisso inuitae) E 11 neuterio domus NE 20 muniendus E ut quicum-
NME quis] q (= quae) E 13 pupillae] que] ubicumque N 21 matrimonio N
puellae NE patris E uirginis E^a iuris] 22 contestationem (— ne E) propositam NE
N Iust. (Graeci), iuri E, et in iuris M, et domu N 23 eius (eius om. N) desinat] eius-
iuris Iust. (Latini) 14 sortes N occa- dem sinat E curaturis] Iust., curatores NME
sionem E potestates N moenacem E uindicibus] ME, iudices N 24 apperitoribus
16 et cum honore om. M abierit] E^a Iust., N (Mo.), apparitoribus E et quidem] L Iust.,
habuerit NE^b, haberi qui M peractam] p. equidem NME iudices N eius] cuius N
ad N 17 poenam E statutis NE^b sanc- 25 ciuilia E 26 uicariae M eiusmodi N
tionem NM, sanxionem E 18 parare NE 27 multetur N ordinarios E sin] si M
(priore loco) uoluerit NM, uoluerit E pri- 28 suscepti NE^t 29 tutelae N iul. uacuo
ore loco semper om. O Iust. 19 iugi E spatio relicto om. M thessalone E a. v]
priore loco non] num N^a, nam N^b quia] v N 30 a. i] augg. N, a. E
O? edd., qui libri praeterea] O (Mo.) edd.,

INTERPRETATIO. Si aliquis de his iudicibus, qui prouincias administrant, uel etiam his, quibus ciuitates uel loca commissa sunt, per potentiam inuitis parentibus uirginel aut etiam uiduas, si sui iuris sint, per potestatem ad nuptias suas addixerint, aut si pupillae sint, et earum utilitatibus obuiantes per terrorem aut per quorumcumque concludium addiceantur, ut his personis, de quibus loquitur, inuitae iungantur: quicumque hoc praesumpserint, decem pondo auri se nouerint condemnandos, et in ea prouincia, in qua iudex fuerit, dignitate amissa biennio prohibeatur accedere. Beneficium tamen lex ista aduersus eiusmodi homines parentibus uel ipsis mulieribus, quae in suo iure sunt, uel qui minorum aetas tuentur, indulsit, ut contestationes ad alios iudices uel ciuitates proximas deferant et eorum patrociniis defendantur: ut, si in eadem prouincia sit alia potestas, ut puta si sint duo iudices, unus priuata et alius dominica iura gubernans, si ab altero sub hac condicione quaecumque persona prematur, alterius tutela debeat defensari, aut certe ad magnificam potestatem, quae principis auribus hoc possit intimare, recurrat.

XII DE INCESTIS NUBTIIS ¹⁾

1 IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. AD PROUINCIALES FOENICES. Si quis filiam fratris sororisue faciendam crediderit abominanter uxorem aut in eius amplexum non ut patruus aut auunculus conuolauerit, capitalis sententiae poena teneatur. DAT. PRID. KAL. APR. ANTIOCHIAE CONSTANTIO III ET CONSTATE II AA. CONSS. a. 342

INTERPRETATIO. Quicumque hominum cum fratris filia uel sororis incestam coniunctionem se habere crediderit, capitale periculum se nouerit subiturum. 20

2 IMPP. CONSTANTINVS ET CONSTANS AA. ET IVLIANVS C. ²⁾ AD VOLVSIANVM PPO. Etsi licitum ueteres crediderunt nubtiis fratris solutis ducere fratris uxorem, licitum etiam post mortem mulieris aut diuortium contrahere cum eiusdem sorore coniugium, abstineant huiusmodi nubtiis uniuersi nec aestiment posse legitimos liberos ex hoc consortio procreari: nam spurios esse conuenit qui nascentur. DAT. ³⁾ PRID. KAL. MAI. ROM(AE) ARBITIONE ET LOLLIANO CONSS. a. 355

INTERPRETATIO. Fratris uxorem ducendi uel uni uiro duas sorores habendi penitus licentia denegatur; nam ex tali coniugio procreati filii legitimi non habentur.

2^a IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. AD ANDROMACHVM COMITEM REVRVM PRIVATARVM. Qui contra legum praecepta uel contra mandata constitutionesque principum nuptias forte contraxerit, nihil ex eodem matrimonio, siue ante nuptias donatum siue deinceps quoquo modo datum fuerit, consequatur, idque totum, quod ab alterius liberalitate in alterum processerit, ut indigno indignaeue sublatum fisco vindicari sancimus: Exceptis tam feminis quam uiris, qui aut errore acerrimo, non adfectato insimulatioe, neque ex causa uili decepti sunt aut aetatis lubrico lapsi. Quos tamen ita demum legis nostrae laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos peruenerint annos, coniunctionem huiusmodi sine ulla recrustinatione diremerint. D. VII K. MART. a. 387—393?

Br. (NME): 12, 1 omittunt NM, habent EBLK Paris. 4406): c. 2^a supplet Iust. 5, 5, 4

¹⁾ Iust. 5, 5 pp. Mommsen

²⁾ Imp. Constantius A. requiritur (Beck)

³⁾ acc. Gothofredus,

14 de nuptiis incestis N 15 constantius] constantinus EB 4406, const. LK et om. E constans] EL, constantius B fenices K 4406, phinices EL, ponices B 16 sororisue fac. om. B sororis suae L faciendae E^a abhominante K, exabominanter E uxore K in e. ampl. om. K amplexu ELK ut] et K 17 conuolauerit LK capitali ELK sententia K tenetur L^a subscr. om. E prid.] III L^aK 18 constantino BK 4406 III om. L^a 4406 constantio B II om. L 4406

20 subiturum] sub. et spurios esse conuenit qui ex tali coniunctione nascentur 4406, cf. u. 25. 28 21 constantius] constantinus E sonstans] constant. N uolusiano E ppo.] NE, uic. urb. M licitu N 22 ueteris crediderint E fratres s. d. fratres N uxore N licitum om. N 23 contraherit N sororem N coniugio NE abstineat E 24 extiment E^a 25 spurios E^a, superius N romae ambitione E 32 idque] Iust. (M), idemque Iust. (P), ideoque Iust. (C)

2^b IDEM AAA. CYNEGIO PP. *Fratris uxorem ducendi uel duabus sororibus coniungendi penitus licentiam submouemus nec dissoluto quocumque modo coniugio.* D. . . . K. DEC. CONSTANTINOPOLI THEODOSIO A. III ET ABVDANTIO CONSS. a. 393

3 ¹⁾ IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EPTYCHIANO PPO. Manente circa eos sententia, qui post latam dudum legem quoquomodo absoluti sunt aut puniti, si quis incestis posthac consobrinae suae uel sororis aut fratris filiae uxorisue eius postremo, cuius uetitum damnatumque coniugium est ²⁾, sese nubtiis funestari, designato quidem lege ³⁾ supplicio, hoc est ignium et proscriptionis, careat ⁴⁾, proprias etiam ⁵⁾, quamdiu uixerit, teneat facultates: sed neque uxorem 1 neque filios ex ea editos habere credatur. Nihil prorsus praedictis ne per interpositam quidem 2 personam uel donet superstes uel mortuus derelinquat. Dos, si qua forte sollemniter aut 3 data aut dicta ⁶⁾ aut promissa fuerit, iuxta ius antiquum fisci nostri commodis cedat. Testamento suo extraneis nihil derelinquat, sed siue testato siue intestato legibus ei et iure succedant, si qui forte ex iusto et legitimo matrimonio editi fuerint, hoc est de descendantibus filius filia nepos neptis pronepos proneptis, de ascendentibus pater mater auus auia, de latere 4 frater soror patruus amita. Testandi sane ita demum habeat facultatem, ut his tantum personis pro iuris ac legum quod uoluerit arbitrio relinquat, quas succedere imperialis praecepti tenore mandauimus: ita tamen, ut hereditate defuncti penitus arceatur, si quis ex his quos memorauimus in contrahendis incestis nubtiis participatum atque ⁷⁾ consilium inisse monstrabitur, successuro in locum illius, qui post eum gradum proximus inuenitur. Id sane, quod ⁸⁾ de uiris cauimus, etiam de feminis, quae praedictorum sese consortiis commaculauerint, custodiatur. Memoratis uero personis non exstantibus fisco locus pateat. ⁹⁾ Ad cuius legis nexum et condicionem pertinere iubemus, si qui forte iam dudum, hoc est ante promulgationem huiusce legis, illicitis memoratarum nubtiarum sceleribus commaculati quoquo modo latere poterunt. DAT. VII ID. DECEMB. CONSTANTINOPOLI ARCADIO III ET HONORIO III AA. CONSS. ¹⁰⁾ a. 396

INTERPRETATIO. Post prioris legis sententiam, quae de talibus personis lata est, id ²⁾ praecipit obseruari, ut districtione legis, supplicio et proscriptione liberi, quisque ille aut sororis aut fratris filiam aut tertii gradus consobrinam aut certe ulterioris gradus consobrinam aut certe fratris uxorem sceleratis sibi nubtiis iunxerit, huic poenae subiaceat, ut de tali consortio separetur, atque etiam si filios habuerint, non habeantur heredes. Sed infamia sint notatae utraeque personae, ita ut possidere tantum proprias facultates principis beneficio ³⁾ uideantur, ceterum nullum praesumant subire contractum. Donandi atque testandi facultate submota: sed nec ipsis feminis, quas taliter sortiti sunt, aliquid conferant, et si etiam aliquid tempore nubtiarum sibi dederint, reuocetur ad fisco: aut etiamsi filios habuerint, non per subpositam aut per aliam personam aut per commenticiam donationem ad illos quidquam ex eorum facultate perueniat, sed ipsis mortuis ad legitimos heredes, quoscumque gradus ⁴⁾

Br. (NME): c. 2^b supplet Iust. 5, 5, 4. 5

¹⁾ Iust. 5, 5, 6 ²⁾ manente . . . est] si quis incesti uetitae coniugii Iust. ³⁾ cf. ad 3, 9, 1 § 1 ⁴⁾ designato . . . careat om. Iust. ⁵⁾ etiam om. Iust. ⁶⁾ aut dicta om. Iust. ⁷⁾ participatum atque om. Iust. ⁸⁾ ea sane quae Iust. ⁹⁾ § 7 om. Iust. ¹⁰⁾ Eptychianus anno 397 demum Caesario in praefectura uidetur successisse (Mommsen)

2 d. ro. k. Iust. (P), d. p. lx. Iust. (D) 3 abundantio] scripsi, abiratio Iust. (P), om. Iust. (D): cum Cynegius ppo. fuerit a. 384—388, possis etiam de a. 388 cogitare 4 eutichiano libri manenti N sentia N qui . . . 5 incestis om. M 5 paeniti N, poniti sunt E 6 uxoris uel M, uxoris suae N uetitum] uel tantum NM damnosque M 7 sese] si se N funestaret N, funestari E, funestauerit Iust.? designatum E legis E 8 proscriptiones N uxore N 9 nihil] ut nihil M praedictis] pr. nepotibus E ne] nec E Iust. 10 superstis M, superstitis N, suprestitis E mortuos E dos] duos N 11 data] donata E quomodis N 12 relinquat NE Iust. testato] testamento E 13 si

que N, siquis E, qui si M edicti N 14 filios NE filia] familia E proneptes N 16 praecepit N 17 hereditate] Iust. (Pa) hereditatem NME, ab hereditate Iust. (reliqui) defuncti] NE Iust., diem functi M 18 memorabimus N inisse] E Iust., in his se N, in his M 19 loco E gradu N id] is M 20 cauemus E, cauemus N consortis N^a commaculauerint E custodiantur Iust. 21 minoratis N 22 quis E hoc est] NE, om. M 23 memoratorum E^a sceleribus] in se. M, celebremus N 24 VII] NE, v M id.] k. NE constantinopoli om. N 27 ulterioris] L, om. NME 28 certe fratris] priuignam E^t, fratris E^v 30 utraeque] dett., utriusque N, uterque ME 32 ipsis] ME, in ipsis N

admittit, usque ad certum originis locum ab intestato ipsi succedunt. Testandi etiam eis in his tantum personis, quibus lege concessum est, permessa potestas, ita ut ex his, quos elegerit, scribat heredes, ita tamen, ut, si qui in tali consortio consensum cum his habuisse docentur, hereditate exclusi aliis in proximo gradu uenientibus locum faciant: nam si desint personae propinquorum, quos lex ad successionem uocat, tunc in eorum facultatibus fiscus accedat.

4 IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. AVRELIANO II PPO. Tamquam incestum commiserit, habeatur, qui post prioris coniugis amissionem sororem eius in matrimonium proprium crediderit sortiendam; pari ac simili ratione etiam, si qua post interitum mariti in germani eius nubtias crediderit adspirandum: illo sine dubio insecuturo, quod ex hoc contubernio nec filii legitimi habebuntur nec in sacris patris erunt nec paternam ut sui suscipiant hereditatem. 10 DAT. XVII KAL. IANVAR. CONSTANTINOPOLI DD. NN. HONORIO X ET THEODOSIO VI AA. CONSS. a. 415

INTERPRETATIO. Quaecumque mulier sororis suae maritum post illius mortem acceperit, uel si quis ex uiris mortua uxore sororem eius aliis nubtias sibi coniunxerit, nouerint tali consortio se esse notabiles, et filii, qui exinde fuerint procreati, et successione excluduntur 15 nec inter filios habebuntur.

XIII DE DOTIBVS¹⁾

1 ²⁾IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. AD PHILIPPVM PPO. De moribus actio ultra personam extendi non potest nec in heredem dabitur nec tribuetur heredi. DATA XII KAL. 19 OCTOB. LIMENIO ET CATVLLINO CONSS. a. 349

INTERPRETATIO. Si de moribus uxorem maritus accuset, hoc est in maleficio, in adulterio similibus aliisque criminibus, si mortua uxor fuerit, heredes eius accusari non possunt, quia crimina cum auctore deficiunt: tamen et si maritus mortuus fuerit, qui accusabat uxorem, ab herede mariti mulier non potest accusari.

2 IMP. IVLIANVS A. AD MAMERTINVM PPO. In dote reddenda et retentiones ex iure ueni- 25 entes et pacta, quae legibus consentanea esse monstrantur, placet etiam ex huius sanctionis auctoritate intemerata inuiolataque seruari. DAT. III KAL. MART. IVLIANO A. III ET SALLVSTIO CONSS. a. 363

INTERPRETATIO. Pacta inter maritum et uxorem, quae de dote inita sunt et cum lege concordant, haec lex sicut reliquas pactiones ualere praecipit. De retentionibus uero, quia hoc lex ista non euidenter ostendit, in iure, hoc est in Pauli sententiis sub titulo de dotibus requirendum aut certe in Pauli responsis sub titulo de re uxoria.

3 ³⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. MARINIANO PPO. Post alia: Si constante matrimonio maritus fatali fuerit sorte consumptus, dos, quae data dicitur uel promissa ex eius uxoris facultatibus, ad feminam ⁴⁾ reuertatur nihilque sibi ex hoc defuncti heres audeat uindi- 35 care, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis. Et si fortasse ⁵⁾ constante matrimonio a marito uxori dos ⁶⁾ refusa est, quod legibus stare non potest, quia donationis instar perspicitur obtinere, eadem uxore defuncta marito ab eius heredibus cum fructibus ex die refusae dotis restituatur, ita ut proprietatis eiusdem a liberis ex eadem susceptis alienari ⁷⁾ a marito

Br. (NME)

¹⁾ cf. Iust. 5, 12 ²⁾ iunge 8, 13, 2. 1 ³⁾ pr. = Iust. 5, 18, 11: § 1 = Iust. 5, 19, 1: iunge 3, 5, 12. 3, 8, 2^a (Iust. 5, 9, 4) ⁴⁾ eam Iust. ⁵⁾ et si fortasse] si Th. ⁶⁾ sine causa legitima ins. Iust. ⁷⁾ contra leges ins. Iust.

2 elegerit] NE, elegerint M 6 aureli- ME 26 monstrabitur N sanctiones NE
anum N, aurelio E II ppo.] M, ppo. II E, 27 III] XIII E psallustio M 33 mariano
ppo. N 7 priores N 8 sortiendum M E, ad marinianum N post alia om. M
9 illos E insecutor N 10 habeantur E constantem E 34 sorte] consorte N dice-
suscipiant E 11 xvij] VII N ianuar.] M, tur E 35 femina N heris E, heredes N
iun. C, iul. NE constantinopoli . . . honorio] audiat N 37 a om. M? (non M*) prae-
constantino M 18 constantius] constant. M, spicitur ME 38 uxorem N marito post
constantinus NE plippo N 19 persona 39 dotis Iust. 39 dotes E a om. Iust.,
NM in om. E dabitur] habetur M tri- a l. ex eadem om. N alienare N a] E
buitur E 20 liminio E, leminio N catu- Iust., om. NM
lino NME 25 retentionis N uenientibus

non possit. ET CETERA DAT. III NON. NOVEMB. RAV(ENNA) HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Si contigerit, ut maritus uxore superstitē moriatur, quaecumque a muliere marito in dotem data fuerant, ad suum dominium feminae reuocabunt, nec heredes defuncti mariti hoc uindicare praesumant. Nam si maritus dum aduineret, hoc ipsum, quod a muliere in dote perceperat, fortasse refuderit, quia similitudo donationis est refusio, nullam obtinet firmitatem. Si mortua fuerit mulier, non poterunt hoc eius heredes sibimet uindicare, sed marito etiam cum fructibus hoc iubetur debere restitui: sic tamen, ut, si erunt filii, non sibi hoc, dum aduixerit pater eorum, quasi ex bonis maternis uindicent, nec pater aliquid aliud nisi usumfructum exinde habere debet, nec transferendi in aliam personam habebit 10 liberam potestatem, sed omnia post eius obitum ad communes filios reuertantur.

4 ¹⁾IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HIERIO PPO. POST ALIA: Ad exactionem dotis, quam semel praestari placuit, qualiacumque sufficere uerba censemus ²⁾, etiamsi dictio uel ³⁾ stipulatio in pollicitatione rerum dotialium minime fuerit subsecuta. ET CETERA. DAT. 14 X KAL. MART. CONSTANTINOPOLI FELICE ET TAVRO CONSS. a. 428

INTERPRETATIO. Ad implendam uel exigendam dotem, hoc est, quae a muliere tempore nubtiarum uiro datur, etiamsi desit stipulatio promittentis et uerba iuridica, dos ualere iubetur.

XIII DE NVBTIIS GENTILIVM

1 IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD THEODOSIVM MAG(ISTRVM) EQVITVM. Nulli prouincialium, cuiuscumque ordinis aut loci fuerit, cum barbara sit uxore coniugium, nec ulli 20 gentilium prouincialis femina copuletur. Quod si quae inter prouinciales atque gentiles adfinitates ex huiusmodi nubtias extiterint, quod in his suspectum uel noxium detegitur, capituliter expietur. DAT. V KAL. IANVAR. VALENTINIANO ET VALENTE AA. CONSS. (370 uel 373)

INTERPRETATIO. Nullus Romanorum barbaram cuiuslibet gentis uxorem habere praesumat neque barbarorum coniugiis mulieres Romanae in matrimonio coniungantur. Quod si fecerint, nouerint se capitali sententia subiaceat.

XV DE FIDEIVSSORIBVS DOTIVM⁴⁾

1^a IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO PPO. Siue ex iure siue ex consuetudine lex proficiscitur, ut uir uxori fideiussorem seruandae dotis exhibeat, eam 29 iubemus aboleri. DAT. VIII⁵⁾ NON. SEPT. EVCHERIO ET SYAGRIO CONSS. a. 381

1 IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. MARTINIANO COM. ORIENTIS. Omnium sponsorum uel fideiussorum deinceps in cauenda dotis sponsione promissiones ab- 30 soluimus. DAT. III ID. NOVEMB. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. II ET RVFINO CONSS. a. 392

INTERPRETATIO. Si quis implendae dotis causa pro muliere fideiussor accesserit, pro hac fideiussione non teneatur obnoxius. 35

Br. (NME): 15, 1^a supplet Iust. 5, 20, 1

¹⁾ Iust. 5, 11, 6: de iungendis cf. ad 2, 3, 1 ²⁾ siue scripta fuerint siue non ins. Iust. ³⁾ dictio uel om. Iust. ⁴⁾ cf. Iust. 5, 20 ⁵⁾ numerus corruptus

1 III] v Iust. (Hal.) rauenna om. Iust. 21 prouinciali feminae M quod si] nisi M
(Hal.) honorio VIII et th. III Iust. (Hal.) intra E adfinitatis E 22 nuptias N su-
2 aaa. E 12 pierio M aliam N 13 do- spectum] E^v, susceptum NME^t 23 iun. E
tes N semel] semper N praestare M* ualentiano] ualent. M, om. N aa. om. E
14 pullititationem N 15 XI N, om. Iust. 31 martiano N oriente N 32 in om. N
filice N 18 gentium N 19 theudorum M dotes N promissionis NME absoluemus N
20 cuiusque N sit om. N ullum N 33 a. om. M

XVI DE REPVDIIS¹⁾

1 ²⁾IMP. CONSTANTINVS A. AD ABLAVIVM PPO. Placet mulieri non licere propter suas prauas cupiditates marito repudium mittere exquisita causa, uelut ebrioso aut aleatori aut muliericario, nec uero maritis per quascumque occasiones uxores suas dimittere, sed in repudio mittendo a femina haec sola crimina inquiri, si homicidam uel medicamentarium uel sepulchrorum dissolutorem maritum suum esse probauerit, ut ita demum laudata omnem suam dotem recipiat. Nam si praeter haec tria crimina repudium marito miserit, oportet eam usque ad acuculam capitis in domo mariti deponere et pro tam magna sui confidentia in insulam deportari. In masculis etiam, si repudium mittant, haec tria crimina inquiri conueniet, si moecham uel medicamentariam uel conciliatricem repudiare uoluerint. Nam si ab his criminibus liberam eiecerit, omnem dotem restituere debet et aliam non ducere. Quod si fecerit, priori coniugi facultas dabitur domum eius inuadere et omnem dotem posterioris uxoris ad semet ipsam transferre pro iniuria sibi inlata. DAT. BASSO ET ABLAVIO CONSS. a. 331

INTERPRETATIO. Certis rebus et probatis causis inter uxorem et maritum repudiandi locus patet; nam leui obiectione matrimonium soluere prohibentur. Quod si forte mulier 15 dicat maritum suum aut ebriosum aut luxuriae deditum, non propterea repudiandus est, nisi forte eum aut homicidam aut maleficum aut sepulchri uiolatorem esse docuerit, quibus criminibus conuictus sine culpa mulieris merito uidetur excludi et mulier recepta dote discedit: nam si haec crimina mulier non potuerit adprobare, hac poena multatur, ut et dotem, quam dederat uel pro ipsa data fuerat, et donationem, quam percepit, amittat atque etiam exilii 20 relegatione teneatur. Quod si a uiro mulier repellatur, nec ipse, nisi certis criminibus ream docuerit, pro leui, ut solet, iurgio repudiare non permittitur, nisi fortasse adulteram aut maleficam aut conciliatricem eam probare sufficiat. Quod si docere non potuerit, dotem mulieri restituat et aliam ducere non praesumat uxorem. Quod si forte temptauerit, habebit mulier facultatem, quae innocens eiecta est, domum mariti sui atque eius substantiam sibi uindicare. 25 Quod dinoscitur ordinatum, ut etiam secundae uxoris dotem repudiata iniuste mulier iubeatur acquirere.

1^a. IDEM AD DALMATIVM. *Vxor, quae in militiam profecto marito post interuentum annorum quattuor nullum sospitatis eius potuit habere indicium atque ideo de nuptiis alterius cogitauit nec tamen ante nupsit, quam libello ducent super hoc suo uoto conuenit, non uidetur nuptias 30 inisse furtiuas nec dotis amissionem sustinere nec capitali poenae esse obnoxia, quae post tam magni temporis iugitatem non temere nec clanculo, sed publice contestatione deposita nupsisse firmatur. Ideoque obseruandum est, ut, si adulterii suspicio nulla sit nec conuinctio furtiua detegitur, nullum periculum ab his quorum coniugio erant copulatae uereantur, cum, si conscientia maritalis tori furtim esset uiolata, disciplinae ratio poenam congruam flagigaret.* 35 D. NAISSO FELICIANO ET TITIANO CONSS. a. 337

2 ³⁾IMPPP. HONORIVS THEODOSIVS ET CONSTANTIVS AAA. PALLADIO PPO. Mulier, quae repudii a se dati oblatione discesserit, si nullas probauerit diuortii sui causas, abolitis donationibus, quas sponsa perceperat, etiam dote priuetur, deportationis addicenda supplicio: cui non solum secundi uiri copulam, uerum etiam postliminii ius negamus. Sin uero morum uitia 40 ac mediocres culpas mulier matrimonio reluctata conuicerit, perditura dotem uiro donationem

Br. (NME): c. 1^a supplet Iust. 5, 17, 7

¹⁾ Iust. 5, 17 ²⁾ cf. Burg. 21, 2. 3 lex Germ. Burg. 34, 3. 4 Ed. Theod. 54 ³⁾ pr. in Iust. 9, 9, 34 sic contractum extat: Si mulier repudii oblatione sine ulla legitima causa a se dati discesserit, ne uiduitatem — deferimus, reliqua ommissa sunt

2 imp. N abliuim uel abliuim N 3 paruas N adolatori NE^t 4 per q. occ. om. M dimitterint N 5 crima E^a 6 laudata omnem] laudationem E^a 7 marito repudium E 8 insula N 9 depotari E^a, deputari N 10 uoluerit N 12 priore coniugii N posteriores uxores N 13 iniuriam N dat basso sic (uacuo spatio relicto) M, data basso NE, dat. III non. mai. basso I, dat. III k. iun. Paris. 4405 28 delmatium

Iust. (S), malmatium Iust. (RM), almachium Iust. (C) 31 poenae] Iust. (R), pena Iust. (CM) 37 theod.] et th. NE constant. M, constantin. N, ualentinianus E 38 nullus ME 39 dotem N deportationem addicendam ad suppl. N 40 secundo N postluminii N 41 ac] N, in M, aut E medio-cris c. mulieris N perdituram N, periura M uiro] B, uero NME

refundat, nullius umquam penitus socianda coniugio: quae ne uiduitatem stupri procacitate 1 commaculet, accusationem repudiato marito iure deferimus. Restat, ut, si graues causas atque inuolutam magnis criminibus conscientiam probauerit, quae recedit, dotis suae compos sponsalem quoque obtineat largitatem atque a repudii die post quinquennium nubendi recipiat potestatem; tunc enim uidebitur sui magis uiri id exsecratione quam alieni adpetitione fecisse. 5 (1) Sane si diuortium prior maritus obiecerit ac mulieri graue crimen intulerit, persequatur legibus accusatam impetrataque uindicta et dote potiatur et suam recipiat largitatem et ducendi mox 3 alteram liberum sortiatu arbitrium. Si uero morum est culpa, non criminum, donationem 4 recipiat, dotem relinquat, aliam post biennium ducturus uxorem. Quod si matrimonium solo maluerit separare dissensu nullisque uitii peccatisque grauetur exelusa, et donationem uir 10 perdat et dotem, ac perpetuo caelibatu insolentis diuortii poenam de solitudinis maerore sus- 5 (2) tineat, mulieri post anni metas nubtiarum potestate concessa. Super retentionibus autem dotium propter liberos iuris antiqui praecipimus cauta seruari. DAT. VI ID. MART. RAV(ENNA) 11 EVSTATHIO ET AGRICOLA CONSS. a. 421

INTERPRETATIO. Si mulier prior repudium marito intulerit et statutas lege non docuerit 15 causas, amittat sponsaliam largitatem nec repetat, quod marito in dotem dedit atque insuper exilio relegata nec nubendi locum habeat nec ad propria reuertendi. Nam si leues culpas edocuerit, quibus diuortium uideatur adpetere, et dotem careat et donationem refundat neque alteri uiro nubendi habeat potestatem. Si uero postea maritum dimittens adulterio se forte miscuerit, maritus etiam post repudium habeat licentiam persequendi. Quod si mulier, quae 20 discedit, in uirum grauius crimina et certa probauerit, et dotem reuocabit et quod ei maritus in sponsalicia largitate contulerat, uindicabit et post quinquennium nubendi habebit liberam facultatem. Nam si maritus repudium prior intulerit, probatis causis uindicta percepta expulsa uxoris dotem uindicet donationemque recipiat et continuo, si uoluerit, aliam ducat uxorem: nam si crimina certa non fuerint, sed, ut solet fieri, femina morum leuitate displiceat, 25 maritus donationem suam reuocet et illi quidquid ab ea perceperat mox refundat et post biennium aliam ducat uxorem. Quod si nec morum culpa docebitur et sola est dissensio animorum, mulier, quae innocens expulsa est a marito, et donationem a uiro factam sibi uindicet et suam dotem reuocet; ille uero in perpetuo solitarius permanebit nec praesumat alterius mulieris coniugio sociari: mulier uero post annum ad aliud coniugium, si uoluerit, transire 30 permittitur. Propter communes uero liberos, si fuerint, ea praecipit obseruari, quae in iure de retentionibus statuta sunt pro numero filiorum, quod Paulus in libro responsorum dicit sub titulo de re uxoria.

[XVIA DE CONCVBINIS]

1 IMP. CONSTANTINVS A. AD POPVLVM. *Nemini licentia concedatur constante matrimonio 35 concubinam penes se habere.* PP. XVIII K. IVL. CAESAREAE CONSTANTINO A. VII ET C. CONSS. a. 326

XVII DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS CREANDIS

1 ¹⁾IMP. CONSTANTINVS A. ET AD BASSVM PV. In uniuersis litibus placet non prius puberem iustam habere personam, nisi interposito decreto aut administrandi patrimonii gratia 40

Br. (NME): titulum 17 A supplet Iust. 5, 26

¹⁾ Iust. 5, 34, 11

1 sociam de coni. M nec uiduitate st. procacitatem N 2 praestat NE 3 inuolutam N 4 a om. E 5 id] id est NE exsecrationem N appellationem E fecissent NE 6 ac] aut M muliere N 7 accusata N uindictam et dotem NE 8 altera E, alteram qui M² M* 9 dotem] et d. E uxore N

matrimonio N solo] se N 10 dissensum N 11 celebrato insolentes N poena M 13 praecipimus N VII id. E, XII kal. Iust. (Hal.), id. N rau. om. Iust. 14 eustathio] B, eustasio NME acicola N 39 c.] constantius c. Iust. (VCR) pu.] Iust., ppo. M, ppm. E, pm. N 40 iustum E gratiam E

aut ad litem fuerit curator datus, ut iuxta praecedentia nostrae prouisionis ¹⁾ statuta ²⁾ legitime initiatae litis agitata in iudiciis controuersia finiatur. DAT. III ID. OCTOB. ³⁾ AQVILEIA CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Si pupillis actio inferatur, quamuis adulti uideantur, ad litem uenire non possunt, nisi forte aetas eorum curiae testificatione firmetur aut certe prouisus curator ⁴⁾ patrimonium pupilli uel negotium tueatur.

2 IDEM A. ET C. AD POPVLVM. In feminis tutelam legitimam consanguineus patruus non recuset. DAT. PRID. KALEND. IANVAR. IPSO A. VII ET C. CONSS. a. 326

Haec lex expositione non eget.

3 ⁴⁾IMPPP. VALENTINIANVS THEBODOSIVS ET ARCADIVS AAA. PROCVLO PV. Inlustris p(rae) 10 f(ectus) urb(i) adhibitis decem uiris e numero senatus amplissimi et praetore clarissimo uiro, qui tutelaribus cognitionibus praesidet, tutores curatoresue ex quolibet ordine idoneos faciat 1 retentari. Et sane id libero iudicio expertesque damni constituent iudicantes. Et si regendis pupillaribus censibus ⁵⁾ singuli creandorum pares esse non possunt, plures ad hoc secundum leges ueteres conueniet aduocari, ut, quem coetus ille administrandis negotiis pupillorum 15 ²⁾ dignissimum iudicari, sola sententia obtineat praefecturae ⁶⁾. Itaque hoc modo remoti a metu qui consilio adfuerint permanebunt et paruulis adultisque ⁷⁾ iusta defensio sub hac prudentium ³⁾ deliberatione proueniet. Quod tamen circa eorum personas censuisse nos palam est, quibus neque testamentarii defensores neque legitimi uita aetate facultatibus subpetunt. Nam ubi forte huiusmodi homines offeruntur, si nihil ad defensionem sui priuilegiis comparabunt, ut ⁴⁾ 20 ²⁾ teneri possint, iure praescribimus. Ceterum alia, quae in causis minorum antiquis legibus cauta sunt, manere intemerata decernimus. DAT. VI KAL. IANVAR. MEDIOL(ANO) TIMASIO ET PROMOTO CONSS. a. 389

INTERPRETATIO. Quotiens de pupillorum tutela tractatur, debent primi patriae cum iudice secundum aetates minorum aut tutorem aut curatorem eligere, ut ille, qui susceperit tu- 25 telam tali electione, possit esse securus. Quae tamen electio circa eas personas obseruabitur, quae nec testamento decretae sunt nec propinquitate ad id officium adducuntur. De aliis sane minorum commodis legum priorum statuta praecipit obseruari.

4 ⁸⁾IDEM AAA. TATIANO PPO. Matres, quae amissis uiris tutelam administrandorum nego- 30 tiorum in liberos postulant, priusquam confirmatio officii talis in eas iure ueniat, fateantur ⁹⁾ 1 actis ⁹⁾ ad alias se nuptias non uenire. Sane in optione huiusmodi nulla cogitur, sed libera in condiciones quas praestituimus uoluntate descendat; nam si malunt alia optare matrimonia, 2 tutelas filiorum administrare non debent. Sed ne sit facilis in eas post tutelam iure susceptam inruptio, bona eius primitus, qui tutelam gerentis affectauerit nuptias, in obligationem uenire

Br. (NME)

¹⁾ pietatis *Iust.* ²⁾ 2, 4, 1 ³⁾ inde a h. Sept. a. 319 *Maximus pu. fuit*
⁴⁾ *Iust.* 5, 33, 1 ⁵⁾ substantiis *Iust.* ⁶⁾ super cuius nomine sollemnitate seruata
postea per praetorem interponatur decretum *ins. Iust.* ⁷⁾ clarissimis *ins. Iust.* ⁸⁾ *Iust.*
5, 35, 2 ⁹⁾ sacramento praestito *ins. Iust.*

1 ad] in *Iust.* ut] aut *M* praecedentiae n. p. statuae *N* 2 initiatae] *E Iust.*, initiatur *M*, entitiae *N* lectis *N* agitata i. i. controuersia (controuersiae *E*) finiatur (finiantur *NE*)] *NE Iust.*, agitatae i. i. controuersiae finiantur *M* aquileia] *NE*, aquil. *M* 3 v et lic. c.] et lic. *Iust.* (*Hal.*) 7 consanguineus] et sanguineos *M* patruos *M*, pater *E* 8 vii] v *N* c.] cesar *E* 10 pu.] ppo. *NE Iust.* inlustris p. u.] u. iul. praef. praet. *E* 11 numerus *N* amplissimo *N* uero *N* 12 praesidii *N* idoneus *E* 13 expertesque] *O Iust.*, expertis quae (—que *E*) *NE*, ex litis quae *M* 14 puellaribus *M* singulis *NM* patres *N* adhuo *N* 15 ue-

teris *E* conueniat *N* que *N* 16 iudicaret *NE*, iudicauit *O Iust.* a metu qui] a metumque *N*, ametur qui *E* 17 consilium *E* adfuerunt *N* paruolis *M**, parabolis (—ulis *E*^b) *E* 18 perueniet *Iust.* 19 neque test.] test. *E* legitimae *E* uitae *N*, uiuita *M* 20 suis *M Iust.*, sub *E* 21 perscribemus *N* 22 decernemus *N* vi] iii *Iust.* (v) timacio *E* 28 praecipit *NME* 29 aaa.] a. *M* ppo.] praef. *M* matribus *M* 30 tales *N* ueniant *N* 31 obiectione *E* 32 praestitimus *N*^a discendant *N* 33 ne *om. M* faciles *N* suscepta *N*, susceptum *E*^a 34 inruptio *om. E* gerentes *N* oblegatione *E*

et teneri obnoxia rationibus paruulorum praecipimus, ne quid incuria, ne quid fraude depereat. 3 His illud adiungimus, ut mulier, si aetate maior est, tum demum petendae tutelae ius habeat, cum tutor ¹⁾ legitimus defuerit uel priuilegio a tutela excusetur uel suspecti genere submoueatur uel ne suis quidem per animi aut corporis ualetudinem administrandis facultatibus 4 idoneus inueniatur. Quod si feminae tutelae refugerint et praepotauerint nubtias neque quis- 5 quam legitimus ad pares possit causas uocari ²⁾, tum demum uir inlustris praefectus urbi adscito praetore, qui impertiendis tutoribus praesidet, siue iudices, qui in prouinciis iura restituant, de alio ordine per inquisitionem dari minoribus defensores iubeant. DAT. XII KALEND. FEBR. MEDIOL(ANO) VALENTINIANO A. IIII ET NEOTERIO CONSS. a. 390

INTERPRETATIO. Mulieres mortuis maritis, si ipsae uoluerint tutelam suscipere filiorum, 10 priusquam hoc adsumant, actis profiteantur se non esse nubtias. Sed hoc ipsum non extorquendum est, sed si maluerint, hoc uoluntate propria fateantur: nam si ad alias nubtias migrare uoluerint, tutelam filiorum administrare non possunt. Sciant hoc etiam uiri, qui sibi iungendas matres postulant paruulorum, quod, si mulieres tutelam administrare coeperint filiorum et postea nubserint, ille, qui in consortio recipitur maritale, bona sua nouerit obligata 15 et se ad rationem reddendam minoribus obnoxium esse futurum. Additur etiam illud, quod mulier, nisi maior aetate fuerit, tutelam suscipere prohibetur. De his uero, qui cum lege ueniunt ad tutelam, si quis ex his uidebitur aut deceptus facultatibus aut moribus uilis, admitti non poterit, ne minorum bona depereant: sed illi accedant in tutelam, qui integritate mentis et certa propinquitate iunguntur. Nam si defuerint personae quas diximus et mater 20 tutelam suscipere noluerit, tunc, sicut prius constitutum est, electio iudicis uel prouincialium tutores minoribus deputabunt.

5 IDEM AAA. AVRELIO ³⁾ PV. *Generali lege prospectum est, ne qui ad illustrium senatorum tutelam curialibus occupati necessitatibus uocarentur.* DAT. VIII K. AVG. THEODOSIO A. III ET 24 AVNDANTIO CONSS. a. 393

6 IMPP. HONORIS ET THEBODOSIVS AA. MONAXIO PV. *Ne magistratum ulterius procedat licentia, plenius designamus, ne patrimoniale colonum siue alium, qui priuilegio ab hac nuncupatione defenditur, tutelae muneris adstringat officium.* D. HONORIO VIII ET THEODOSIO III AA. CONSS. a. 409

XVII QVI PETANT ⁴⁾

30

1 IMP. CONSTANTIVS A. ET IVLIANVS C. HAVE ORFITE KARISSIME NOBIS. Auos quoque et auias tutoris necessitas postulandi teneat obligatos, si nepotibus pupillaris aetatis testamentaria uel legitima tutela defuerit. Nam si tutor forte petitus non fuerit, secundum ea, quae priscis legibus statuta sunt, emolumentum successionis amittant, ad quos poterat hereditas 34 peruenire. DAT. ID. IUL. CONSTANTIO A. VIII ET IVLIANO C. II CONSS. a. 357

INTERPRETATIO. Si auus paternus defuerit, auos maternos etiam atque auias tam paternas quam maternas iubet ad tutores paruulorum petendos legis praeceptione constringi, si tamen testamentarii uel legitimi deesse probantur. Quod si nepotibus paruulis tutores prouidere despexerint, iubet eos huiusmodi dispendio subiacere, ut, si forte cesserit luctuosa

Br. (NME): 17, 5 *supplet Iust.* 5, 33, 2: 17, 6 *Iust.* 5, 34, 13

¹⁾ testamentarius uel *ins. Iust.* ²⁾ neque . . . uocari *om. Iust.* ³⁾ Aureliano *scr. Iust.* 5, 31

1 obnoxiam *E* praecipimus *NE* in-curiose *Iust.* ne quid fr.] neque fr. *N*, ne quid in fr. *E* 2 adiunximus *N* aetatem *E* maior est tum (tunc *Iust.*, et *M*)] maiore statum *E* 3 cum tutor] contutor *N* generis *E* submoueantur *N* 4 per] aut *M* aut] uel *E* ualetudine *N* 5 si *om. E* refugerent *N* 6 ad paris *E*, appares *NM* tunc *NE* praefectus *om. E* urbis *NME Iust.* abscto *N* 7 in perficiendis t. prae-sedit *N* restituant *E* 8 inquisitione *M* 9 neuterio *NME* 31 constant. *M*, constantinus *N*, cons. *E* a. *om. E* habe *NME* orpita *N* kar. n.] *M*, karissime nbb. (nb. *E*^b) *E*, kl. noueb. *N* auus *E*^a, abus *N* 32 tutores *E*, tutelae *M* obligatus *N* aetas *N* tes testamentaria *E* 33 forte *om. N* petitus] potius *N* 34 instituta *NE* emolumento *E* emittent *E* 35 id.] kl. *N* constantino *N* c. II *om. N*

hereditas, de successione minorum, quibus tutores aut non petierint aut noluerint prouidere, habeantur extranei.

2 1) 2)

XXX (Br. XVIII) DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM³⁾

1 4) IMP. CONSTANTINVS A. Pro officio administrationis tutoris uel curatoris bona, si debitores existant, tamquam pigneris titulo obligata minores sibimet vindicare minime prohibentur⁵⁾. DAT. VII KAL. APRIL. TREVERIS VOLVSIANO ET ANNIANO CONSS. a. 314

INTERPRETATIO. Quicumque tutor siue curator negligentia administrationis suae debitor 10 minoribus conprobatur, nouerit facultates suas ita obligatas, ut, si non satisfecerit, ratione deducta bona sua a minoribus loco pigneris teneantur.

2 6) IDEM A. AD MAXIMUM PV. POST ALIA: Minorum⁷⁾ defensores, si per eos donationum condicio neglecta est, rei amissae periculum praesent. ET CETERA. DAT. III KAL. FEB. RO- 14 M(AE) SABINO ET RVFINO CONSS.⁸⁾ a. 316⁹⁾

INTERPRETATIO. Si in his, quae minoribus donari possunt, per tutoris negligentiam siue concludium donationis sollemnitas uel condicio inpleta non fuerit, id, quod minori deperierit, de proprio cogitur exsoluere.

3 9) IDEM A. AD POPVLVM. Lex, quae tutores curatoresque necessitate adstrinxit, ut aurum argentum gemmas uestes ceteraque mobilia pretiosa, urbana etiam mancipia, domos balnea 20 horrea atque omnia intra ciuitates, uenderent omniaque ad nummos redigerent praeter praedia et mancipia rustica, nullum minorum utilitati aduersa est. Praecipimus itaque, ut haec omnia nulli tutorum curatorumue liceat uendere, nisi hac forte necessitate et lege, qua rusticum praedium atque mancipium uendere uel pignorarum uel in dotem dare in praeteritum licebat, scilicet per inquisitionem iudicis, probationem causae, interpositionem decreti, ut fraudi 25 locus non sit. Ante omnia igitur urbana mancipia, quae totius suppellectilis notitiam gerunt, semper in hereditate et in domo retineant: nam boni serui fraudem fieri, prohibebunt, mali,

Br. (NME) om. c. 3: c. 3 usque ad 121, 23 poterit ex Iust. suppleta est

1) Nou. Theod. 11) abrogauit constitutionem, cuius argumentum sic refert: matres pupillis uel minoribus defensionem legitimam non petentes uel relictarum rerum inuentarium non facientes mori praecepit intestatas. quam constitutionem huius Codicis fuisse testatur Interpretatio Nouellae his uerbis: lex ista liberat matres a poena illa, quae fuerat in Theodosiani codicis corpore constituta, ut si non prouidissent filiis tutores uel rerum inuentarium non fecissent, faciendi de rebus suis testamenta uel donandi cui uoluissent non haberent liberam potestatem et insuper notarentur infamia. Ad hanc Interpretationem uidetur effecta esse constitutio, quam hoc loco inserit L: Idem A. Si mater defensorem legitimum filius (filii is L^a) non poposcit, uel tutor pupillis inuentarium (inuenta in eo L) rerum propria auaritia (auari L^a) uel temeritate (-tem L) non conscripserit, ita plectantur infamia (infamiae L), ut nec testandi nec donandi habeant (habant L^a) libertatem. Dat. pd. kl. Apl. Mosto cons. Expositione non eget (egit L). Cf. Hauboldi Opuscula II 918 Mommsen Iurist. Schriften II 414 2) titulorum XXVIII, qui secundum T hunc titulum antecesserunt, Br. XVIII tradit, VI supra ex Iust. restituti sunt (IA-IE. IIII A), perierunt quinque 3) cf. Iust. 5, 37, 38 4) Iust. 5, 37, 20 5) idem est et si tutor uel curator quis constitutus res minorum non administravit addit Iust. 6) = 8, 12, 1 pr. i. f. Iust. 5, 37, 21: plenior traditur in Vat. 249 7) Pupillorum seu minorum Iust. 8) Maximus pu. fuit a. 319-323 9) Iust. 5, 37, 22: iungenda est 2, 16, 1: cf. etiam 2, 33, 1^a

7 a.) Iust., a. et c. Br., a. basso proposito O tutores E curatores NE 8 pigneris NE 9 treueris E, triu. M, trium N 13 a. om. E pu.] Iust., pfu. M, ppo. N, ppm. E 14 condicio neglecta] M¹ M*, condicione electa NM², condicio electa E ad- missae E pertinent E¹ III] VII M kal.] non. 8, 12, 1 feb.] 8, 12, 1 Iust. (V Hal.), nouemb. libri hoc loco: in Vat. extant mutila haec pp.[...] cons. in foro diui[...] rom. M¹ M*, roma E, romae N

2^a si res exegerit, sub quaestione positi, poterunt prodere ueritatem. Atque ita omnia obserua- bunt, ut nec inuentaria minuere nec mutare uel subtrahere aliquid tutor ualeat: quod in ueste 2^b margaritis gemmis et in uasculis ceteraque suppellectili necessarium est. Et tolerabilis est, si ita contigerit, seruos mori suis dominis, quam seruire extraneis: quorum fuga potius tutori adscribitur, siue negligentia dissolutam patiatur esse disciplinam, siue duritia uel inedia atque 5 2^c uerberibus eos adficiat. Nec enim dominos execrantur, sed magis diligunt, ita ut haec lex per hoc quoque melior antiqua sit. Tunc enim remota seruorum custodia etiam uita minorum 3 saepius prodebat. Nec uero domum uendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines aut uidere fixas aut reuulsas non uidere satis est lugubre. Ergo et domus et cetera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant, nullumque aedificii 10 genus, quod integrum hereditas dabit, collapsum tutoris fraude depereat. Sed et si parens uel cuiuscumque heres est minor reliquerit deformatum aedificium, tutor testificatione operis ipsius et multorum fide id reficere cogatur: ita enim annui redditus plus minoribus conferent, 4 quam per fraudes pretia deminuta. Serui etiam, qui aliqua sunt arte praediti, operas suas commodo minoris inferent et reliqui, qui in usum minoris domini esse non poterunt, quibus- 15 5 que ars nulla est, partim labore suo, partim alimoniarum taxatione pascantur. Lex enim non solum contra tutores, sed etiam contra feminas immoderatas atque intemperantes pro- spexit minoribus, quae plerumque nouis maritis non solum res filiorum, sed etiam uitam ad- 6 dicunt. Huic accedit, quod ipsius pecuniae, in qua robur omne patrimoniorum ueteres posu- erunt, fenerandi usus uix diuturnus, uix continuus et stabilis est: quo facto saepe interci- 20 7 dente pecunia ad nihilum minorum patrimonio deducuntur. 1) Iam ergo uenditio tutoris nulla sit sine interpositione decreti, exceptis his dumtaxat uestibus, quae detritae usu aut corruptae seruando seruari non poterint, . . . uel curatore sollicito, ut easdem inspiciat frequenti re- 24 7 [cogn]itione incolumes 2). 3) Animalia quoque superuacua minorum [quin] ueneant, non ue- tamus. DAT. ID. MART. SIR(MIO) CONSTANTINO [A. VII E]T CONSTANTIO C. CONSS. a. 326 4) [IDEM A. AD V]NIVERSOS PROVINCIALES. POST ALIA: Minorum defensores, [hoc es]t tutores uel curatores, si participes rei quae lite posci[tur it]a, ut iussum est, edere detracta- uerint, eosdemque⁶⁾ contra ue . . . nominauerint, quoniam pupillo nihil uel adulto perire oportet in] quolibet litis euentu, tantum de proprio pecuniae fisco infe[rant, q]uantum aestimatione habita ex tertia parte colligitur. Quod [si paup]eres sint, capitis deminutione plectantur et 30 desinant ciues [esse R]omani, ita ut ius integrum ipsis minoribus reseruetur. ET CE[T]ERA. D]AT. K. AVG.⁸⁾ BASSO ET ABLABIO CONSS. a. 331 5 7) [IDEM A. FELIC]I. Quoniam per negligentiam seu proditionem tuto[rum e]t curatorum possessiones iuris enfyteutici uitio in[terce]dente commissi e minorum fortunis auelluntur, pla[ce]t, ut] tutor curatorue, cuius officio manente possessiones [mino]ris iuris enfyteutici prae- 35 rogatiuam commissi offen[sa pe]rdiderint, tantum de facultatibus propriis censura in[mine]nte minoribus restituat, quanto rem ualere potuisse [cons]tabit. DAT. XIII K. MAI. CONSTANTINO- POLI DALMATIO ET ZENOFILO CONSS. a. 333

T (incipit u. 23 uel curatore): quae praecedunt ex Iust. suppleta sunt: ad c. 5 Br. (NME)

1) § 6. 7 sic contraxit Iust. 5, 72, 4: Et sine interpositione decreti tutores et curatores quarumcumque personarum uestes detritas et superuacua animalia uendere permittimus 2) uel . . . incolumes om. Iust. 3) § 7 om. Iust. 5, 37, 22 4) de iungendis cf. ad 2, 26, 3 5) eosue expectes 6) pp. k. Sept. ins. 11, 30, 16. 17. 11, 34, 1 7) Iust. 5, 37, 23 contextu mutato

25 id.] Iust. 5, 37, 22. 5, 72, 4 cum iun- genda 2, 16, 1, III id. T sirmio] sir. T, om. Iust. 26 suppleta (Vesmi) sunt 28 ue . . .] spatio lacunae conuenit u. g. uetitum uel ueniam, non ueritatem (Wenck) uel uerum (Vesme) 29-32 hiatus expleuit Peyron euentus T^a aestimationem T¹ 31 ut ius] titius T^a 33 filici N, felice E tutorem et] tute**** T 34 iures E possessionis TN enfyteutici T, imphiteutici N uetio N commissi e]l] commissae NE 35 ut om. N cuiusque T¹ possessione T, possessio Br. minores N 36 cummissi T¹ perdidit M emenente N 37 quantum NE¹ ualere potuisse] ualuisse E XII Iust. 38 genofilo T¹

INTERPRETATIO. Si forte cesserit, ut minores possessionem iuris enfyteutici, hoc est, quod ex fisci bonis parentes eorum habere meruerant, sub qualibet praestatione tenuerint et hoc per negligentiam siue proditorem tutoris aut inminutum fuerit aut certe sublatum, quidquid perierit, a tutore uel curatore esse reddendum.

5^a IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PPO. *Curator adulescenti ordinatus post inchoatam litem non potest sub praetextu specialis curatoris a se nominati aut litem contestatam deserere aut ab administratione se subtrahere.* D. IIII K. OCT. CONSTANTINOPOLI EVCHERIO ET SYAGRIO CONSS. a. 381

6 [IMPP. A]RCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PPO.¹⁾ Tutores eodem momen[te], quo fuerint ordinati, mox adeant cognitores, ut praesen[tibus] p[ri]matibus, defensore, officiis etiam publicis, inuentario [solle]mniter facto omne²⁾ aurum argentumque et quidquid [uetu]state temporis non mutatur, si in pupilli substantia rep[er]iatur, iudicium ac senatorum, officiorum etiam publico[rum] inustum signaculis³⁾, in tutissima publicae auctoritate sen[tent]iae sine spe aliqua usurarum custodia conlocetur⁴⁾, non [priu]s qualibet occasione mutandum, quam adultus legitimam [ing]ressus aetatem non tam litibus uacare incipiat, quam integro [se] m[ox] gaudeat⁵⁾ patrimonio restitutum. Et quoniam etiam [medi]ocris pensanda fortuna est, si cui forte in hereditate mo[bil]ia tantum, non etiam immobilia relinquantur nec aliqui fundo[rum] redditus subp[re]tentur, ex quibus uel familia pupilli sustentari [uale]at uel pupillus⁶⁾, ex mobilibus aut praedia idonea conparentur, [aut] si forte, ut adsolet, idonea non potuerint inueniri, iuxta antiqui [iuri]s formam usurarum crescat accessio: ut et hic, unde fundorum [redi]tus non sperantur, ex incremento rei mobilis minoris necessitas adiuuetur, et ibi sine periculo tutoris usurae penitus n[on] petantur⁷⁾. DAT. VI K. MART. CONSTANTINOPOLI ARCADIO IIII ET HONORIO III AA. CONSS. a. 396⁷⁾

INTERPRETATIO. Mox ad tutelam quis accesserit, adhibitis continuo primatibus ciuitatis uel defensore cum officio suo, suscepta pupilli bona facto rerum conscribat inuentario: et si quid erit in pecunia uel argento uel quae non possunt uetustate perire, praedictorum anulis obsignata reponat et nulla occasione minuatur, neque id pupillo, dum in annis minoribus fuerit, pro litibus aut aliis causis nouerint committendum, sed usque ad perfectam aetatem omni integritate seruetur: in reliquis rebus proficiente diligentia. Nam si minores eius facultates sunt, ut non sit patrimonium illis, et tantummodo substantia in rebus mobilibus inuenitur, sciant tutores sibi esse permissum, ut uendere praesumant mobilia et agros conparare, ut minoribus in ea parte prospiciant; si uero non est eiusmodi substantia, unde praedium conparetur, hanc iubentur habere diligentiam, ut pecunia colligatur, et compendiis usurarum aut quibuslibet aliis rebus commodum pupillis adquirant; aut si forte tenuitas substantiae erit, exinde salua re pupillis substantia ministretur; et si ita egerint, a tutore pupillus non 35 erit quaesiturus usuram.

XXXI DE EXCVSATIONE TVTELAE⁷⁾

1⁸⁾ IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. FLAVIANO PV. POST ALIA: Excusation[em nau]cu-

T et ad c. 5. 6 Br. (NME): c. 5^a supplet Iust. 5, 34, 12

¹⁾ *Eutythianus non ante a. 397 ppo. factus est* ²⁾ Tutores uel curatores, mox quam fuerint ordinati, sub praesentia publicarum personarum inuentarium rerum omnium et instrumentorum sollempniter facere curabunt *Iust.* ³⁾ si . . . signaculis *om. Iust.* ⁴⁾ publicae . . . conlocetur custodia conlocent *Iust.* ⁵⁾ 122, 14 non prius . . . 18 pupillus; ita tamen ut *Iust.* ⁶⁾ ut et . . . petantur] quarum exactio ad periculum tutoris pertinet *Iust.* ⁷⁾ cf. *Iust.* 5, 62 ⁸⁾ *Iust.* 5, 62, 24

9 et *om. N^a* eutythiano *ME*, euthutiano *N* 17 non etiam immobilia] *TE*, *om. NM* aliqui quo] quod *NE* 10 audiant *M*, audeant *E* (—quid *E*) fundorum] alia fecundorum *N* cognitoris *E* ut] eodem momento ut *N^a*? 18 pupilli] pupillis *E* sustentare *E* ualeat *om. E^a* pupillos *NE* 19 poterint *M* defensoribus *M* officii *T^b* 11 sollempne *N* inuenire *N* 20 forma *M* crescat] capiat *M* 12 pupillis *NE* iudicium *NME* 13 sinaculis *T^a* tutissimi *N* auctoritatis *E* 21 incrementis *Br.* minoris] terris *M* tutores *N* 22 vi] vii *Iust. (Hal.)*, viii *Iust. (PL)* 23 iii] vi *M*, *om. T* spatium uacuo relicto *aa. om. N* 38 pu.] pp. *Iust.*

lariis tutelae siue curae hactenus ipsis tribuimus, ut [in huius]modi officiis minoribus sui tantum corporis obligentur. [DAT. III NON.] MART. MED(IOLANO) STILICHONE ET AVRELIANO CONSS. a. 400

XXXII DE PRAEDIIS MINORVM SINE DECRETO NON ALIENAND[IS]¹⁾

1 IMP. CONSTANTINVS A. AD SEVERVM²⁾. Minores, qui intra uiginti quin]que annorum aetatem sunt, praedium uel mancipium rusti[cum sine] decreti interpositione alienatum etiam non petita in inte[grum res]titutione poterunt uindicare, ita ut, si hac lege proposita ta[n]tum temporis] ad metas uicesimi et quinti anni supererit, ut coepta lis [intra] eiusdem anni finem 1 terminari non possit, inchoata lis pos[sit protendi]. Sed et ii, quos eadem lex exacto uicesimo 10 et quint[o anno] intra uiginti et sex annos deprehenderit, inchoare pe[titiones] suas non morentur, quoniam usque ad uicesimum et [sex]tum annum ita inchoatae litis tempora concluduntur. Qui [uero] post hoc tempus agere temptauerit, expellatur, ut iam [certus] securusque possessor sit. DAT. XV K. IAN. SERD(ICAIE). PROBIANO ET IV[LIANO] CONSS. a. 322

2³⁾ IMPP. . . Etsi⁴⁾ minores uel ex patris nomine uel ex [suo, de]bitis dumtaxat 15 fiscalibus ingruentibus, uel ex priuatis co[n]tracti]bus repperientur obnoxii, decreti interpositio a Const[antiniano] praetore celebranda est, probatis examussim causis, ut patefacta rerum fide firma uenditio perseueret. haec cu— etiam suspecti tutores sub eius debent examine postul[ari, —] quoque actione tribuenda, scilicet ut tunc demum ad exp[er]ient]am tuam seruatis legibus recurratur, ⁵⁾ si, apud utrumque p[raeto]rem dum quaestio uentilatur, ab aliqua 20 parte auxilium [pro]uocationis fuerit obiectum, ut prouocationis merita [sub]limis disceptator expendas⁶⁾. DAT.

T

¹⁾ *Iust.* 5, 71 ²⁾ fuerit pu. ³⁾ *Iust.* 5, 71, 18 ⁴⁾ si *Iust.* ⁵⁾ segg. = *Iust.* 7, 62, 17 ⁶⁾ ut prouocationis . . . expendas] praefecturae urbis iudicium sacrum appellator obseruet *Iust.*

1—2 hiatus libri *T* ex *Iust.* suppleui
4 praediis ** (de ?) aediis *T^a* 6 inscriptionem et subscriptionem huius constitutionis Iustiniani ad *Iust.* 5, 71, 18 (= c. 2 h. t.) transtulerunt, cf. ad u. 15 7—14 hiatus libri *T* fere omnes expleuit Peyron aetate *T* 8 petita in] petitam *T* praeposita *T* 9 quinti] quinque *T^a* (scribere coepit quinq. an, mox litteris q. an deletis addidit ti) 9 caepta *T^a* 10 inchoata lis] Peyron, in quatalis *T* 14 serdicae *Iust.* 5, 71, 18 15 inscriptionem et subscriptionem huius con-

stitutionis mutilas ita, ut in *T* leguntur, ueram Theodosiani lectionem tradere inde colligitur, quod Iustiniani hiatum tam in *Iust.* 5, 71, 18 quam in *Iust.* 7, 62, 17 ex c. 1 huius tituli expleuerunt, ut tamen in 7, 62, 17 propter argumentum ab ipsis mutatum Iulianum pu. Seuero substituerent: cf. adnotatio ad *Iust.* 5, 71, 18 et Commentationes philologae in honorem Mommseni p. 83 16 reperiantur *Iust.* 19 experientiam] sic Peyron 22 in dat. desinere librum tertium testatur *T*